

ΜΕΓΑΛΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ
Α. Μ. ΠΡΟΧΟΡΟΦ

ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΕΥΝΤΑΣΙΑΣ

Β. Χ. ΒΑΣΙΛΕΝΚΟ, Β. Β. ΒΟΛΣΚΙ, Α. Μ. ΒΟΛΟΝΤΑΡΕΚΙ, Μη. Μ. ΒΟΥΑ, Μη. Σ. ΓΚΑΦΟΥΡΟΦ, Ν. Ν. ΙΝΟΖΕΜΤΣΕΦ, Ε. Μ. ΖΟΥΚΟΦ, Γ. Β. ΚΕΑΝΤΙΣ, Β. Α. ΚΙΡΙΑΙΝ, Ι. Λ. ΚΝΟΥΝΙΑΝΤΣ, Σ. Μ. ΚΟΒΑΛΙΟΦ (βοηθός διευθυντή της σύνταξης), Φ. Κ. ΛΕΜΠΙΕΝΤΕΦ, Γ. Μ. ΖΟΖΑ, Π. Π. ΟΜΠΙΑΝΟΦ, Π. Α. ΜΑΡΚΟΦ, Γ. Ε. ΜΛΕΖΑΡΙΕΦ, Ν. Κ. ΜΠΑ-ΤΜΠΑΚΟΦ, Ντ. Γ. ΟΜΠΙΤΣΚΙΝ, Γ. Β. ΠΡΟΧΟΡΟΦ, Α. Μ. ΡΟΥΜΙΑΝΤΣΕΦ, Α. Α. ΣΟΥΡΚΟΦ.

ΤΟΜΟΣ

14

Θυρίδες – Ίσλαμπέκοφ

Ιμπεριαλισμός. Ο μονοπωλιακός καπιταλισμός, τό ανώτατο και τελευταίο στάδιο του καπιταλισμού, ή παραμονή της σοσιαλιστικής έπανάστασης. Ή μετάβαση στόν Ιμπεριαλισμό πραγματοποιήθηκε στό μεταίχμιο τού 19ου και τού 20ου αι., όταν ο καπιταλισμός παρουσίασε ποιοτικές άλλαγές και έγκαθιδρύθηκε ή κυριαρχία τών μονοπωλίων στίς κυριότερες καπιταλιστικές χώρες. Μεγάλη υπῆρξε η συμβολή του Β. Ι. Λένιν στόν πολύπλευρη θεωρητική έρευνα τών νέων φαινομένων τού καπιταλισμού.

Ο Λένιν στηρίζομενος στά έργα τών Ιδρυτών τού έπιστημονικού σοσιαλισμού, Κ. Μάρξ και Φ. Ένγκελς, και άναλύοντας πολλά στοιχεία, κατέληξε στό συμπέρασμα ότι, τό σύνολο τών νέων φαινομένων σήμαινε «κμετάβαση από τήν ποσότητα στήν ποιότητα, από τόν άναπτυγμένο καπιταλισμό στόν Ιμπεριαλισμό» (Άπαντα, δη. έκδ., τόμ. 27, σ. 387). Ο Λένιν καθόρισε ώς τά βασικά χαρακτηριστικά γνω-

ρίσματα τού Ιμπεριαλισμού τά έξις: «1) συγκέντρωση τής παραγωγής και τού κεφαλαίου πού έχει άναπτυχθεί σέ τόσο μεγάλο βαθμό, ώστε νά δημιουργηθούν τά μονοπώλια πού παίζουν άποφασιστικό ρόλο στήν οίκονομική ζωή, 2) συγχώνευση τού τραπεζικού κεφαλαίου μέ τό βιομηχανικό και δημιουργία πάνω σέ αύτή τή βάση τού χρηματιστικού κεφαλαίου και τής χρηματιστικής διλιγαρχίας, 3) ή έξαγωγή κεφαλαίου, σέ διάκριση από τήν έξαγωγή έμπορευμάτων, άποκτά έξαιρετική σημασία, 4) δημιουργούνται διεθνείς μονοπωλιακές ένωσης πού μοιράζουν τόν κόδισμο μεταξύ τους, και 5) διοκληρώνεται ή έδαφική διανομή τής γής μεταξύ τών μεγαλύτερων καπιταλιστικών δυνάμεων (στό ίδιο, σ. 386 - 87). Ό Ιμπεριαλισμός είναι τό μονοπωλιακό στάδιο τού καπιταλισμού, γιατί άκριβώς ή οίκονομική του ούσια συνίσταται από τήν κυριαρχία τών μονοπωλίων. Στήν έποχή τού έλευθερου άνταγωνισμού πολυάριθμες, ασύνδετες μεταξύ τους, έπιχειρήσεις παρήγαγαν τά ίδια διαθέσι. Οι έπιχειρήσεις αύτές ήταν ή διτομική διοικησία διάφορων καπιταλιστών και δι μεταξύ τους άνταγωνισμός διεξανόταν σχετικά κάτω από τίς ίδιες συνθήκες. Στόν Ιμπεριαλισμό ή συγκέντρωση τής παραγωγής και τού κεφαλαίου διηγεί στή δημιουργία τών μονοπωλίων, πού παίρνουν στήν κατοχή τους τούς βασικούς πόρους τής κοινωνίας και χρησιμοποιούν τήν οίκονομική και πολιτική τους κυριαρχία γιά νά έντείνουν τήν έκμετάλλευση τού προλεταριάτου, γιά νά πλουτίζουν σέ βάρος τών άπλων έμπορευματοπαραγωγών τής πόλης και τής ύπαιθρου, γιά νά έπιβάλλουν τόν έλεγχό τους πάνω σέ πολυάριθμος μικρούς και μεσαίους έπιχειρηματίες και νά βγάζουν μεγάλα μονοπωλιακά κέρδη. Ή έποχή τού προμονοπωλιακού καπιταλισμού χαρακτηρίζοταν από τήν κυριαρχία τού βιομηχανικού κεφαλαίου. Ό Λένιν τόνιζε ότι κτό χαρακτηριστικό γνώρισμα τού Ιμπεριαλισμού δέν είναι τό βιομηχανικό, άλλα τό χρηματιστικό κεφάλαιο (στό ίδιο, σ. 389), πού προέρχεται και άναπτυσσεται κατά τή διαδικασία τής συγκέντρωσης τής παραγωγής και τού κεφαλαίου, τής δημιουργίας τών μονοπωλίων τόσο στή βιομηχανία, δσο και στόν τραπεζικό τομέα, και τής συγχώνευσης και τής διασύνδεσης τών τραπεζικών μονοπωλίων μέ τά βιομηχανικά μονοπώλια. Οι μεγιστάνες τού χρηματιστικού κεφαλαίου – ή κορυφή τής μονοπωλιακής άστικης τάξης, ή χρηματιστικής διλιγαρχία – συγκεντρώνουν στά χέρια τους δλους τούς μοχλούς κυριαρχίας πάνω σέ δλους τούς τομείς τής οίκονομικής και τής πολιτικής ζωής. Ή παντοδυναμία τής χρηματιστικής διλιγαρχίας πού διαμορφώθηκε σέ μία μικρή διάδοσ από τά πιό άναπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη, τελικά ξεπερνά τά έθνικά δρια, και, έτσι, δημιουργείται ένα διεθνές δίκτυο έξαρτήσεων και διασυνδέσεων τού χρηματιστικού κεφαλαίου (στό ίδιο, σελ. 358). Ειδικό ρόλο στό σχηματόσημό τής χρηματιστικής διλιγαρχίας παίζει ή έξαγωγή κεφαλαίου πού άποκτά μεγάλη σημασία στόν Ιμπεριαλισμό, από δι, τι συνέβαινε στόν προμονοπωλιακό καπιταλισμό, στόν όποιο τό κύριο, στίς διεθνείς οίκονομικές σχέσεις, ήταν ή έξαγωγή έμπορευμάτων. Μέ τήν έξαγωγή κεφαλαίου τά μονοπώλια τών Ιμπεριαλιστικών κρατών έπιδιώκουν νά καταλάβουν θέσεις κλειδιά στίς οίκονομίες τών χωρών πού είσάγουν κεφάλαιο (ίδιατέρα, στίς οίκονομικά ύποανάπτυκτες χώρες), γιά νά πραγματοποιήσουν έξαιρετικά ύψηλά, πρόσθετα κέρδη.

Τά μονοπώλια πρώτα άπό δλα κατακτούν τήν έσωτερηκή άγορά, τό σύνολο τής οίκονομίας τών χωρών τους. Αύτό δόηγει στή δημιουργία τεράστιων μονοπωλίων, πού κρατούν στά χέρια τους συγκεντρωμένο ένα σημαντικό μέρος τής παγκόσμιας παραγωγῆς ένός δοσμένου κλάδου τής παραγωγής. Ή έμφανιση τέτοιων μονοπωλίων στή διεθνή άγορά συνδεύεται άπο μιά έντονη άνταγωνιστική πάλη μεταξύ τους. Γιά νά άποφεύγουν τίς ζημιές, συχνά έρχονται σέ συνεννόηση καί κάνουν συμφωνίες, γιά τήν κατανομή τών διεθνών άγορών διάθεσης προϊόντων άγορών πρώτων ύλων καί τών κεφαλαίων, μέ τήν καθιέρωση μονοπωλιακών τιμών καί τήν άπο κοινού έφαρμογή μεθόδων πού έξασφαλίζουν τό μέγιστο κέρδος. Δημιουργούνται διεθνή μονοπώλια πού πραγματοποιούν τήν οίκονομική κατανομή τού κόσμου καί υπαγορεύουν στής κυβερνήσεις τών χωρών τους πολιτική διαρκώς νέων ίμπεριαλιστικών άρπαγων.

Τά Ιμπεριαλιστικά μονοπώλια άγωνίζονται για έδαφο και περιοχές που έχουν τις πιο συμφέρουσες άγορές, που διαθέτουν πηγές πρώτων υλών και άντικείμενα για έπενδυσεις κεφαλαίου. Άντιστοιχη με τή συνεχή έποικιαντική νέων κερδών άπό τό χρηματιστικό κεφαλαίο είναι ή «διεθνής πολιτική, που συνοψίζεται στήν πάλη τών μεγάλων δυνάμεων γιά τήν οικονομική και πολιτική παρακμή τού κόσμου».

ΚΟΥΝΙΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΗΠΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ». «Η έδαφική κατανομή τού κόσμου μεταξύ τών μονοπωλίων είχε ούσιαστικά συντελέστει στό μεταίχμιο τού 19ου και τού 20ού αιώνα. Ή συντριπτική πλειονότητα τών οικονομικά ύπαντα πυκτων χωρών είχε μεταβληθεί σε άποικιες ή είχε έμπλακει στά δίχτυα τής οικονομικής, χρηματιστικής και πολιτικής έξαρτησης. Άποστο, ή έδαφική κατανομή τού κόσμου δέν ήταν δριστική. Ή άνισομερή άναπτυξη είναι σύμφυτη στόν καπιταλισμό. Μέ τήν πάροδό τού χρόνου άλλαζε ο συσχετισμός τών δυνάμεων μεταξύ τών Ιμπεριαλιστικών κρατών και δημιουργείται έτσι ή δυτιθεσία μεταξύ τού νέου συσχετισμού τών δυνάμεων και τής προηγούμενης κατανομής τών άποικιών και ίσων σφαιρών Ιμπεριαλιστικού έλεγχου, γεγονός πού προκαλεί τήν πάλη γιά τό ξαναμοιράσμα τού κόσμου. Ή πάλη αύτή, σε άντιτοιχιά με τή φύση τού Ιμπεριαλισμού, έκδηλωνται μέ δλεθριες στρατιωτικές συγκρούσεις, μέ παγκόσμιους πολέμους.

‘Ο μονοπωλιακός καπιταλισμός είναι ή βάση πού γεννά τόν κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό. ‘Ο Λένιν ζεκινώντας άπό τήν οικονομική άναλυση τού μονοπωλίου σάν έκφρασης τής ούσιας τού ίμπεριαλισμού, κατέληξε στό συμπέρασμα δτι δ μονοπωλιακός καπιταλισμός μετεξελίσσεται άναποδέυκτα σέ κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό, πού άποτελεί έκφραση τής έξελικτικής διαδικασίας τής κοινωνικοποίησης τής παραγωγής, τής κυκλοφορίας καί τής κατανομής, σύμφωνα με τά συμφέροντα τών μονοπωλίων. ‘Ο Λένιν είδε τόν κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό σάν μία βαθμίδα τής καπιταλιστικής κοινωνικοποίησης τής παραγωγής, πού έχασφαλίζει τήν πληρέστερο ύλική προετοιμασία γιά τό σφαιρισμό.

Ο σύγχρονος Ιμπεριαλιστικός καπιταλισμός άναπτυσσεται σε συνθήκες της γενικής κρίσης που άρχισε μέ τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914 - 1918) και τη μεγάλη 'Οκτωβριανή 'Επανάσταση. Η δημιουργία του παγκόσμιου σοσιαλιστικού συστήματος, που υπήρξε αποτέλεσμα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου (1939 - 1945), και η κατάρρευση του αποικιακού συστήματος βάθυναν τη γενική

κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ. Ό ίμπεριαλισμός έχασε τήν παγκόσμια οίκονομική καί πολιτική ήγεμονία του. Ή μετεξέλιξη τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ σέ κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό ἐπιταχύνθηκε ἀπό τήν πάλη τῶν δύο παγκόσμιων συστημάτων — τοῦ σοσιαλιστικοῦ καί τοῦ καπιταλιστικοῦ — στίς συνθήκες πού δημιουργήσε ἡ σύγχρονη ἐπιστημονικο - τεχνική ἑπανάσταση. Ή ἀνάπτυξη τοῦ παγκόσμιου σοσιαλιστικοῦ συστήματος ἀναγκάζει τόν καπιταλισμό νά κινητοποιήσει ὅλες τίς δυνάμεις καί τούς πόρους του μέ τή συνεχή ἀνάπτυξη τῶν μεγάλων μονοπωλιακῶν συγκροτημάτων. Ή ἐπίδιωξη τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν δυνατοτήτων πού δημιουργήθηκαν ἀπό τήν ἐπιστημονικ - τεχνική ἑπανάσταση, δῆγησε ἐπίσης σέ μία χωρίς προγόνυμνα αὔξηση, τῆς μονοπωλιακῆς συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαιού καί τῆς παραγωγῆς καί στή διαρκή ἐπέκταση αὐτῆς τῆς διαδικασίας σέ νέες σφαίρες τῆς καπιταλιστικῆς οίκονομιάς. Ή ἐντατικοποίηση αὐτῆς τῆς διαδικασίας ἔνισχυεται ἀπό τή διευρυνόμενη παρέμβαση τοῦ κράτους στήν οίκονομιά.

Στίς άρχες τού 200ū αίώνα τά μονοπώλια κυριαρχοῦσαν στούς βασικούς κλάδους τῆς βαριάς βιομηχανίας. Στό δεύτερο μισό τού 200ū αίώνα άδικη ή ύλικη παραγωγή έγινε σφαίρα κυριαρχίας τῶν μονοπωλίων. 'Η διαδικασία τῆς δημιουργίας μονοπωλίων ἔχει κατακτήσει καὶ τὴν ἀγροτική οἰκονομία. Στίς ΗΠΑ καὶ σέ ἀλλες Ἰμπεριαλιστικές χώρες ἐμφανίστηκε τὸ μονοπωλιακὸν ἀγροτικὸν κεφαλαιο. Καὶ ἡ μή παραγωγική σφαίρα τῆς οἰκονομίας ἔχει ἐπίσης μεταβληθεῖ σέ πεδίο μονοπωλιακοῦ ἐλέγχου. 'Ορισμένα ἐμπορικά μονοπώλια τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν μέ τίς διαστάσεις τοῦ ἐνεργητικοῦ τους ζεπέρονυ ἀκόμα καὶ μερικές ἀπό τίς κυριότερες βιομηχανικές ἔταιρεις. Παραπτεῖται μία τάση μετατροπῆς τῶν βιομηχανικῶν μονοπωλίων σέ βιομηχανο - ἐμπορο - χρηματιστικά μονοπώλια. Στίς ΗΠΑ, τά πιό σημαντικά μονοπώλια τῆς αύτοκινητοβιομηχανίας, τῆς ἡλεκτροτεχνικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς βιομηχανίας τροφίμων, ἐλέγχουν δχι μόνο τὴν πραγματοποίηση τῆς ἀντίστοιχης παραγωγῆς τους ἄλλα καὶ τῇ μεταφορᾷ τῆς, τὸ χονδρεμπόριο, τῇ λιανική πώληση καὶ τῇ τεχνικῇ ἔξυπηρέτηση (service). Οι κυριότερες βιομηχανικές ἔταιρεις δρύσουν δικές τους τραπεζικές φίρμες γιά τή ωρίωση τῶν πιστωτικῶν συναλλαγῶν.

Στίς άρχες περίπου τού 20ού αι., ο Λένιν δόνισε τή σημασία τού συνδυασμού τής παραλλαγῆς, σάν μιᾶς μορφής μονοπωλιακῆς συγκέντρωσης – δηλαδή, συνένωσης μικτῶν κλάδων μέσα στά πλαίσιο μιᾶς μόνο ἐπιχείρησης τής παραγωγῆς. Στό σύγχρονο Ιμπεριαλισμό ἔχουν ἀπαπυχθεῖ πολυκλαδικές μονοπωλιακές φίρμες, πού μέσω τοῦ οίκονομικοῦ ἐλέγχου καταλαμβάνουν ἐπιχειρήσεις τῶν πιό διαφορετικῶν κλάδων τής βιομηχανίας, πού υποχνά δέν ἔχουν μεταξύ τους καμία τεχνολογική συγγένεια. Ἡ ἀνταγωνιστικότητα αὐτῶν ἔπιχειρίσεων ἐίναι πολὺ ίσχυρή. Καταστρέφουν, ἀπορροφοῦν καὶ ἔβαρτον πολυπλάνιθμους μικρούς παραγωγούς καὶ ἐπιχειρησίες, ἀκόμα καὶ μερικούς ισχυρούς ἀντιπάλους τους. Ἐτοι, ἔγιναν στής ΗΠΑ τού 1969-400 συγχωνεύσεις καὶ ἀπορροφήσεις. Μεταξύ τῶν ἐπιχειρίσεων πού ἀπορροφήθηκαν, πειρικές ἦταν πολὺ μεγάλες ἑταρίες μέν ενεργητικό δεκάδων ἀκόμα καὶ ἑκατοντάδων ἐκαπομπήρων δολαρίων. Τά μονοπώλια ὅμως δέν ἔξαφανίζουν δλοκληρωτικά τή μικρή παραγωγή, ἀλλά ἀντίθετα προσπαθοῦν νά τή

διατηρήσουν καί νά τή χρησιμοποιήσουν γιά τήν παραπέρα έξυπηρέτηση τών συμφερόντων τους.

Στήν πρώτη περίοδο της άνάπτυξης τού Ιμπεριαλισμού ή κρατικομονοπωλιακή έπιχειρηση δέν είχε σημαντική θέση στήν οικονομία τών καπιταλιστικών χωρών. Σήμερα, δημαρχούν σε κάθε συγχρόνη Ιμπεριαλιστική χώρα πολλά κρατικά μονοπώλια που έχασαν τα συμφέροντα της χρηματιστικής διληγραφίας. Στή Γαλλία, στά χέρια τού κράτους βρίσκονται, σχεδόν δλόκληρη ή βιομηχανία άνθρακα και φυσικού άεριου, τό 80% περίπου της ήλεκτρονικής βιομηχανίας και τής βιομηχανίας κατασκευής δερποτάλων, πάνω από 2/3 τής παραγωγής τής αύτοκινητοβιομηχανίας και τής βιομηχανίας χημικών λιπασμάτων και τά μεγαλύτερα πιστωτικά ίδρυματα.

Η συγκέντρωση τραπεζικού κεφαλαίου συντελέστηκε σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στη δεκαετία του 1960 άπό δ, τι στίς άρχες του 20ού αιώνα. Στις ΗΠΑ, το 1969, το ένεργητικό όλων των 13.473 έμπορικών τραπεζών άνερχόταν σε 531 δισεκατομμύρια δολάρια. Το μερίδιο των μεγαλύτερων τραπεζών άντιπροσώπευε το 1/4 περίπου τού συνόλου τού ένεργητικού, ένω τό ένεργητικό τών 26 σημαντικότερων τραπεζών άντιπροσώπευε πάνω άπο τά 3/5 τού συνολικού ένεργητικού όλων τών τραπεζών. Συντελέστηκαν σημαντικές άλλαγές στή δομή τού χρηματιστικού κεφαλαίου. Η μονοπωλιακή συγκέντρωση τού δανειστικού κεφαλαίου άσκεται όχι μόνο άπο τά τραπεζικά μονοπώλια, δλά και άπο τά έπεινδυτικά τράστ, ειδικότερα άπο τίς άσφαλιστικές έταιρεις. Στή συγκέντρωση τού χρηματιστικού κεφαλαίου, τά άσφαλιστικά μονοπώλια ξεπερνούν τίς βιομηχανικές έταιρεις. Τό σύγχρονο χρηματιστικό κεφάλαιο περιλαμβάνει όλες αύτές τίς μορφές τών μονοπωλίων.

Στήν άρχική περίοδο του ίμπεριαλισμού τά βιομηχανικά μονοπώλια άποτελούσαν τήν πιό άναπτυγμένη μορφή μονοπωλιακής δργάνωσης. Στή σημερινή περίοδο η πιό άναπτυγμένη μορφή μονοπωλιακής δργάνωσης του ίδιωτικού καπιταλισμού (σε δάκριση άπό τον κρατικό καπιταλισμό) είναι ο χρηματιστικός άμιλος πού άποτελεί συγχώνευση τών βιομηχανιών, τραπεζικών και άσφαλτικών μονοπωλίων, που έλέγχεται άπό τό μεγαλύτερο μέλος. Στίς ΗΠΑ ύπάρχουν 20 περίπου τέτοιοι άμιλοι, ένώ στή Γαλλία και τή Μεγάλη Βρετανία 10 περίπου και 7 στήν Ισπανία.

Σοβαρές άλλαγές έχουν έπισης συντελεστεί στή δομή της οίκονομικής διλιγαρχίας. Στους κόλπους της μονοπωλιακής διστικής τάξης έχει διαμορφωθή μιά Ιεραρχία. Πολλοί από αύτούς πού έλέγχουν τά βιομηχανικά μονοπώλια, έλέγχονται μέ τή σειρά τους από τους μονοπωλητές πού βρίσκονται έπικεφαλής τών χρηματιστικών όμιλων. Τό αποτέλεσμα είναι ότι τό άνωτατο στρώμα της μονοπωλιακής διστικής τάξης διαθέτει τεράστιο πλούτο, έκμεταλλεύεται τό συνόλο τών έργα-ζουμένων καί αποκτούν με αύτό τόν τρόπο συνεχώς αυξανόμενα ύπερεκδότη. Στίς ΗΠΑ οι 207 πλουσιότερες οίκογένειες δάσκουσαν τό 1967 έλεγχο στή έπιχειρήσεις μέ συνολικό ένεργητικό 182 δισεκατομμύρια δολάρια, τό διπού άντιστοιχούσε περίπου στό 50% της άγοραίς δξιάς δλων τών μετοχών οι δποίες κυκλοφορούσαν.

· Ή έξαγωγή του κεφαλαίου στό σύγχρονο μπεριαλισμό ύπερβαίνει κατά πολύ έκείνη τού πού είχε σημειωθεῖ στίς άρχες τού 20ού αι. Τό 1914 οι έπενδυσεις κεφαλαίου τών ΗΠΑ,

322 ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ

της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας στό έξωτερικό διέρχονταν περίπου σέ 30 δισεκ. δολάρια, ένω στά τέλη της δεκαετίας τού 1960 τό ύψος τους ξεπερνούσε τά 180 δισεκ. δολάρια. Έπιπλέον έχουν συντελεστή βασικές άλλαγες στή δομή και στή γεωγραφικές κατευθύνσεις της έξαγωγής κεφαλαίου. Στό πρώτο μισό τού 20ού αι. κύριος έξαγωγέας κεφαλαίου ήταν ή Μεγάλη Βρετανία, ένω κατά τής δεκαετίας τού 1950 καί τού 1960 δρόλος αύτός περιήλθε στή ΗΠΑ. Πρίν από τό B' Παγκόσμιο Πόλεμο ή έξαγωγή κεφαλαίου βρισκόταν σχεδόν διοληρωτικά στή χέρια ίδιωτών και ίδιωτικών έταιρειών, ένω μετά τόν πόλεμο σημειώθηκε σημαντική κρατικοποίηση τών έξαγωγών κεφαλαίου. Τό 1967 τό 24% περίπου τών συνολικών έξωτερικών έπενδυσεων στής ΗΠΑ ήταν κρατικές. Αρχικά τό κέρδος ήταν ή δύνος ή δύο κύριος σκοπός της έξαγωγής κεφαλαίου. Τά σύγχρονα μονοπώλια δύμως, ύποτάσσουν τήν έξαγωγή κρατικού κεφαλαίου σέ εύρυτερους σκοπούς, ή έκπληρωση τών διόπισών έξασφαλίζει στά μονοπώλια μακροπρόθεσμα μόνο κέρδο. Άπο τό 1948 μέχρι τό 1969 τό κράτος τών ΗΠΑ έξηγαγε 84,5 δισεκ. δολάρια σάν «βοήθεια» μέ δρους πού δίνουν τή δυνατότητα στής ΗΠΑ νά έξασφαλίσουν πολιτικά και στρατιωτικό - στρατηγικά πλεονεκτήματα. Οι Ιμπεριαλιστές παρέχοντας τή «βοήθεια» στής άναπτυσσόμενες χώρες, προσπαθούν νά έγκαθιδρύσουν σέ αυτές νεοαποικιακό καθεστώς. Μέχρι τόν A' Παγκόσμιο Πόλεμο τά Ιμπεριαλιστικά κράτη έξηγαγαν κεφαλαία βασικά στής άποικες και σέ δλλες οίκονομικά καθυστερημένες χώρες. Στό σημειρινό δύμως στάδιο τής μονοπωλιακής άναπτυξης, διάφοροι λόγοι (δύπος π.χ. ή άναπτυξη τής έθνικο - απελευθερωτικής πάλης, ή δλλαγή τής δομής τού παγκόσμιου έμπορου κ.ά.) έχουν δόδηγησει τά Ιμπεριαλιστικά κράτη στό νά προτιμούν σέ πολλές περιπτώσεις τήν έξαγωγή κεφαλαίων σέ άναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες, δησημιποιούντη μοντέρνα τεχνολογία και τήν ειδικευμένη έργασια γιά νά άποστάσουν ύψηλά κέρδο. Τό 1968 πάνω από τά 2/3 τών άμεσων ίδιωτικών έπενδυσεων κεφαλαίου τών ΗΠΑ στό έξωτερικό κατευθύνθηκαν σέ οίκονομικά άναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Σημαντικά έχει έπιταχυνθεί ή διαδικασία τής άμοιβαίς διεθνούς διείσδυσης τού κεφαλαίου σέ σχέση με τήν έξαγωγή του από τή μιά χώρα στήν δλλ. Στή δεκαετίες τού 1950 καί 1960 έντιχθηκε δρόλος τών διεθνών μονοπωλίων. Αρχικά προσέλθαν τή μορφή διεθνών καρτέλ, τά μέλη τών διόπισών (έθνικά καρτέλ ή τράστ) συνάπτουν συμφωνίες γιά τό μοίρασμα τών άγορών, τόν περιορισμό τού άνταγωνισμού και τήν αδηση τών τιμών. Στή σύγχρονη περίοδο έμφανίζονται και άναπτυσσονται νέες μορφές διεθνών μονοπωλίων, πολλά από τά διόπισών έχουν από κοινού έπιχειρησεις σέ διάφορες χώρες. Έχουν άναπτυχθεί γιγάντια τράστ και κοντάρεν, μερικά από τά διόπισών ένται έθνικά ώς πρός τήν ίδιοκτησία τού κεφαλαίου, δλλά και διεθνή ώς πρός τό πεδίο τής δραστηριότητάς τους. Έχουν άκόμα δημιουργηθεί διεθνή μονοπωλία πού συγκεντρώνουν τά κεφαλαία διάφορων Ιμπεριαλιστικών κρατών. Έπιπλέον, έμφανίστηκε ένας τύπος διεθνούς μονοπωλίου μέ κοινά κεφαλαία πολλών χωρών, γιά τήν προώθηση τής χρήσης τών πιό μοντέρνων τεχνολογικών μέσων και μεθόδων γιά τή συγκριότητα στής πατέντες στής εύρεστεχνίες και στή νέα τεχνική έμπειρια πού έχει συσσωρευτεί στής χώρες μέλη.

Τήσ πρόσ τό διεθνή συνδυασμό, τού κεφαλαίου έχει έκδηλωθεί στήν καπιταλιστική διολκήρωση, πού δόδηγησε στή δημιουργία τής Εύρωπαϊκής Οίκονομικής Κοινότητας, στή Δυτική Εύρωπη, τή 1η Ιαν. 1958, και τής Εύρωπαϊκής «Ένωσης Έλευθερου Έμπορου τό 1960. Αύτοι οι όργανισμοι άποτελούν ένδεικτικά στοιχεία τής γέννησης και άναπτυξης διεθνών μορφών κρατικής οίκονομικής ρύθμισης σύμφωνα με τά συμφέροντα τών παγκόσμιων μονοπωλιακών υπεριγάντων.

Τή αυξανόμενη έξαγωγή κεφαλαίου και ή συμμετοχή τού κράτους σέ αυτή τή διαδικασία, καθώς έπισης και ή οίκονομική δραστηριότητα πού άναπτυσσουν τά διεθνή μονοπώλια, έχει σάν άποτελεσμα τήν δύνηση τών άντιθέσεων άναμεσα στήν οίκονομική διληγαρχία τών ήγειτικών Ιμπεριαλιστικών χωρών και στούς λαούς δλλού τού κόσμου.

Μέ τήν άναπτυξη τού παγκόσμιου σοσιαλιστικού συστήματος, τήν κατάρρευση τού άποικιακού συστήματος τού Ιμπεριαλισμού καί τήν έμφανση νέων φαινομένων στό σύστημα τών παραγωγικών δυνάμεων και τών σχέσεων παραγωγής τού καπιταλισμού, έχουν συντελεστή βασικές άλλαγες στής σχέσεις άναμεσα στήν Ιμπεριαλιστικές δυνάμεις. Οι άντιθέσεις άναμεσα τους έχουν δύνηση. Μόνο κατά τήν περίοδο 1964 - 1970, τό ποσοστό τής Ιαπωνίας στή βιομηχανική παραγωγή τού καπιταλιστικού κόσμου, αυξήθηκε από 5,8% σέ 9,4%, ένω τής Μεγάλης Βρετανίας μεώθηκε από 8,5% σέ 7,1%. Τά μονοπώλια τών χωρών πού οι οίκονομίες τους άναπτυσσονται ταχύτερα, προβάλλουν δλο και νέες άπαιτήσεις γιά μάργορες διάθεσης, γιά πηγές πρώτων ύλων και σφαίρες έπενδυσεων κεφαλαίου. Όστροσ, ή υπαρξη τού παγκόσμιου σοσιαλιστικού συστήματος, και δό φόβος μπροστά στήν παγκόσμια έπαναστατική έξελιξη, ύποχρεώνουν τούς Ιμπεριαλιστές νά καταφεύγουν σέ μικρότερο βαθμό σέ στρατιωτικές συγκρούσεις, οι διόπισών άποτελούν τόν παραδοσιακό τρόπο λύσης τών μεταξύ τους άντιθέσεων. Υποχρεώθηκαν νά διεύρυνουν τής μεθόδους οίκονομικής έπετασης και νά άναζητήσουν τρόπους λύσης τών διαφορών τους μέ διεθνείς κρατικομονοπωλιακές συμφωνίες. Οι άντιθέτεις ωστόσο δέν έξουμαλύνονται, δλλά δένυνται μέ αύτό τό τρόπο.

Ο Λένιν προσδιόρισε τή θέση τού Ιμπεριαλισμού στήν ιστορία ώς έξης: «Ιμπεριαλισμός είναι: 1) μονοπωλιακός καπιταλισμός, 2) παρασιτικός καπιταλισμός ή καπιταλισμός πού σπαίζει, 3) καπιταλισμός πού πεθαίνει» (στό Ιδιο, τόμ. 30 σ. 163). Η σήψη τού καπιταλισμού σημαίνει δτί οι παραγωγικές σχέσεις πού τήν χαρακτηρίζουν μεταβάλλονται δπό παράγοντα άναπτυξης τών παραγωγικών δυνάμεων, πού ήταν άρχικά, σέ τροχοπέδη τής παραπέρα άναπτυξης αύτών τών δυνάμεων.

Ο Λένιν τόνιζε δτί δό συνδυασμός τών δύο άντιθέτων άρχων – τού μονοπωλίου και τού άνταγωνισμού – είναι τό ούσιωδες στοιχείο τού Ιμπεριαλισμού. Τό συνδυασμός αύτών μέ τή σειρά του έχει σάν άποτελεσμα τή συνύφανση δύο άντιθέτων τάσεων – τής τάσης γιά παρεμπόδιση τής τεχνικής πρόσδοσου και τής τάσης γιά τήν άναπτυξη τών παραγωγικών δυνάμεων. Η προτροπή γιά τεχνικούς νεωτερισμούς μειώνεται και σέ πολλές περιπτώσεις έξαλεφεται έντελως, δπό τό γεγονός δτί δό μεγαλύτερος άριθμός τών έπιστημονικών άνακαλύψεων και έφευρέσεων διοχετεύεται στήν παραγωγή δπλων. Αύτό τό γεγονός έκφραζε ίδιατερα έντονα τή σήψη τού Ιμπεριαλισμού, γιατί ή τεχνική πρόσδοσης σέ μεγάλο βαθμό καταλήγει νά ύπηρετε δχι τήν άναπτυξη τών παραγωγικών δυνάμεων, δλλά τή δημιουργία νέων μέσων καταστροφής και μαζικής έξοντωσης.

Στήν περίοδο τού Ιμπεριαλισμού ένισχυεται ίπερβολικά δ μιλιταρισμός. Μόνο οι βιομηχανίες δπλων έχουν μά έξασφαλισμένη κρατική μάργορα δνεζάρτητη δπό κάθε διατάραξη τής λειτουργίας τής καπιταλιστικής παραγωγής και έχουν άποβει ένας κλάδος, πού σέ σημαντικό βαθμό, ρυθμίζει τήν έξελιξη τής καπιταλιστικής οίκονομίας. Η σήψη τού Ιμπεριαλισμού δποκαλύπτεται έπίσης και στή δη-

μιουργία από μέρους της μονοπωλιακής άστικής τάξης της λεγόμενης έργατικής άριστοκρατίας – δηλ. ένός στρώματος έργατων πού διάφορος ζωής τους είναι μικροστικός καθώς και οι άποψεις τους έπισης μικροστικές. Η έργατική άριστοκρατία άποτελεί τό ταξικό θεμέλιο τού διποτουνισμού στό έργατικό κίνημα. Έπιπλέον, η τεράστια αύξηση τού παρασιτισμού άποτελεί πρόσθετα στοιχεία γιά τη σήψη τού καπιταλισμού. Χαρακτηριστικό γνώρισμα τού ίμπεριαλισμού είναι ή πλήρης άπομονωση τών ίμπεριαλιστών άπό τήν άμεση όργανωση τής παραγωγής. Αύτή η λειτουργία έχει περάσει σέ μισθωτούς διευθυντές ή διαχειριστές. Τό στρώμα τών είσοδηματών διογκούται. Στίς ΗΠΑ τό 1/3 περίπου τής τάξης τών καπιταλιστών δέν έχει ούτε κατά τύπους σχέση μέ τήν παραγωγή και ζει παρασιτικά. Στόν ίμπεριαλισμό δένονται οι έσωτερικές άντιθέσεις τού καπιταλισμού στόν άνωτα βαθμό, γεγονός πού δηδηγεί στήν κατάρρευση τού παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος.

Η άστικη τάξη είναι άνικανη νά διευθύνει τή βαθμαία άναπτυξη τής κοινωνικής παραγωγής και ύψισταται τόν παρασιτικό έκφυλσμό της. Στό προσκήνιο πρωθείται ή ήγετική δύναμη τής σύγχρονης κοινωνίας – ή έργατική τάξη. Ό ίμπεριαλισμός, έπιταχύνοντας τήν άναπτυξη τού καπιταλισμού σέ βάρος τής μικρής παραγωγής, πού καταστρέφεται μαζικά, συμβάλλει, δχι μόνο στήν άριθμητική αύξηση τών προλετάριων και στό άνεβασμα τού κοινωνικού τους ρόλου, άλλα διευρύνει ταυτόχρονα τήν κοινωνική βάση τής έπαναστατικής πάλης, πού καθοδηγείται άπό τήν έργατική τάξη. Τά στρώματα τών μικροστών τής πόλης και τού χωριού είναι οι πιθανοί σύμμαχοι τής έργατικής τάξης. Ό ίμπεριαλισμός φέρνει έπισης στό προσκήνιο τής ιστορικής δράσης τούς καταπιεσμένους λαούς τών άποικιών και τών ήμιαποικιών. Έκτός άπό τήν έντατοκοπίση τής ίμπεριαλιστικής καταπίεσης μέ βάση τό συνδυασμό τών προκαπιταλιστικών και τών καθαρά καπιταλιστικών μορφών έκμεταλλευσης, μέ τήν έξαγωγή κεφαλαίου δημιουργείται ή υλική βάση γιά τήν άναπτυξη νέων κοινωνικών δυνάμεων στόν άποικιακό κόσμο – δηλ. τής έθνικής άστικής τάξης, τής έργατικής τάξης, και τής διανόησης, πού έκπροσωπούν τά συμφέροντα τών υπόδουλων λαών πού άντιτάσσονται στόν ίμπεριαλισμό. Στήν περίοδο τού ίμπεριαλισμού ένώνονται τό σοσιαλιστικό κίνημα τής έργατικής τάξης και τό έθνικο - απελευθερωτικό κίνημα τών καταπιεσμένων λαών τών άποικιών και τών ήμιαποικιών.

Ο ίμπεριαλισμός είναι ή παραμονή τής σοσιαλιστικής έπαναστασης γιατί στό στάδιο αύτό δημιουργείται δχι μόνο ή άναγκη, άλλα και ή δυνατότητα τής άνατροπής τού καπιταλισμού. Στό στάδιο τού ίμπεριαλισμού άκριβώς ώριμάζουν πλήρως οι ύποκειμενικές και οι άντικειμενικές προϋποθέσεις τής σοσιαλιστικής έπαναστασης. Άλλα ή δυνατότητα αύτή δέν μετατρέπεται αύτόματα σέ πραγματικότητα. Τό γεγονός άτι ο ίμπεριαλισμός είναι καπιταλισμός πού πεθαίνει, δέν σημαίνει καθόλου άτι θά έγκαταλείψει μόνος του τόν ιστορικό στίβο. Ή οίκονομική διλγαρχία άγωνίζεται λασσωδώς νά διαπρήσει τήν κυριαρχία της. Η έξαλεψη τού ίμπεριαλισμού είναι δυνατό νά συντελεστεί μόνο μέ τήν έπαναστασική πάλη τών πιό πλατιών μαζών τού έργαζόμενου λαού, κάτω άπό τήν ήγεισα τού προλεταρίου και τής κομμουνιστικής πρωτοπορίας του, κατά τών δυνάμεων πού μάχονται γιά τή διατήρηση τού ιστορικά ξεπερασμένου καπιταλι-

στικού συστήματος. Η έπαναστατική συντριβή τού παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος καταλαμβάνει μά δόλκληρη Ιστορική έποχη, πού είναι γνωστή σάν έποχη τής γενικής κρίσης τού καπιταλισμού. Η λειτουργία τού νόμου τής άνισόμερης οίκονομικής και πολιτικής άναπτυξης τού καπιταλισμού, έχει σάν άποτέλεσμα οι σοσιαλιστικές έπαναστασεις νά μή νικούν ταυτόχρονα στής διάφορες χώρες. Έπειδή διάφορες χώρες ή δύμαδες χωρών άποσπωνται άπό τόν καπιταλισμό σέ διαφορετικό χρόνο, η έπαναστατική μετάβαση άπό τόν παγκόσμιο καπιταλισμό στόν παγκόσμιο κομμουνισμό άποτελεί μιά σημαντική Ιστορική περίοδο, τήν περίοδο τής είρηνης συνύπαρξης τών δύο άντιθετων οίκονομικών συστημάτων. Η μετάβαση άπό τόν καπιταλισμό στόν σοσιαλισμό δέν μπορεί νά είναι δημοιόμορφη στής διάφορες χώρες. Οι βασικοί νόμοι τής σοσιαλιστικής έπαναστασης είναι κοινοί γιά όλες τής χώρες. Ή ποικιλομορφία δύμων τών ιστορικών διαμορφωμένων έθνικών χαρακτηριστικών και παραδόσεων καί τών οίκονομικών καί πολιτικών συνθηκών καθορίζει τίς διαφορές στής μορφές και τούς ρυθμούς τής έπαναστατικής ύπερνίκησης τού καπιταλισμού και τής έγκαθίδρυσης τού σοσιαλισμού. «Η σημερινή έποχη, βασικό περιεχόμενο τής όποιας είναι ή μετάβαση άπό τόν καπιταλισμό στό σοσιαλισμό, είναι έποχη πάλης άναμεσα σέ δύο άντιθετα κοινωνικά συστήματα, είναι ή έποχη τών σοσιαλιστικών και τών έθνικο - απελευθερωτικών έπαναστασεων, ή έποχη τής πτώσης τού ίμπεριαλισμού και τής κατάρρευσης τού άποικιακού συστήματος, ή έποχή πού δύο και νέοι λαοί περνούν στό δρόμο τού σοσιαλισμού και δη σοσιαλισμός και δη κομμουνισμός θριαμβεύουν σέ παγκόσμια κλίμακα» (Πρόγραμμα τού ΚΚΣΕ, 1971, σ. 5).

Βιβλιογραφία: Λένιν Β. Ι., Ό ίμπεριαλισμός, δύνατο στόδιο τού καπιταλισμού, Απαντα, 5η έκδ., τ. 27. Ό ίμπεριαλισμός και ή δύνατο στον σοσιαλισμού, στό ίδιο, τ. 30. Πλέμος και έπανασταση, στό ίδιο, τ. 32. Ή δύνατος σύσταση τών Κομμουνιστών και Έργατικών Κομμάτων, Ντακούμεντα. Τέγραφο και ώλκα, Μ., 5 - 17 Ίουν. 1969. Μ., 1969. Βάργκα Ε. Σ., Δοκίμια γιά ζήτηματα πολιτικής οίκονομίας τού καπιταλισμού, Μ., 1964. Βιγκόντας Σ. Λ., Ό σύγχρονος καπιταλισμός, Μ., 1969. Ή λενινιστική δύνατο στού ίμπεριαλισμού και δη σύγχρονος καπιταλισμού, Μ., 1969. Η πολιτική οίκονομία τού σύγχρονου μονοπωλιακού καπιταλισμού, τ. 1 - 2, Μ., 1970. Ντράγκιλε Μ., Μόχο Ν., Ή λενινιστική δύνατο στού μονοπωλιακού καπιταλισμού στή σύγχρονη έποχη, Μ., 1970.

M. S. Ν ΤΡΑΓΚΙΛΕΦ

‘Ο ίμπεριαλισμός στή Ρωσία ύπηρε ή φάση τής οίκονομικής και πολιτικής έξελιξης τής χώρας πού συντελέστηκε άπό τίς άρχες τού 20ού αι. ώς τό 1917. Μιά σειρά κοινά γνωρίσματα και συμφέροντα συνδέουν τό ρωσικό ίμπεριαλισμό μέ το «στρατιωτικό - φεουδαρχικό ίμπεριαλισμό», δη και δη τελευταίος έχει διαφορετική υλική και κοινωνική βάση (άπολυταρχική - άριστοκρατική άυτοκρατορία και άποικιακή και έξωτερη πολιτική πού βασίζονται στή δουλοπαροικία). Ή γένεση τού ρωσικού ίμπεριαλισμού άποτελεί τήν πηγή τής ιδιομορφίας του, πού δίνει τή δυνατότητα νά μιλούμε γιά έναν ειδικό τύπο ίμπεριαλισμού, πού τά χαρακτηριστικά του γνωρίσματα είναι: 1) ή δυντικάσταση τής δουλοπαροικίας άπό τόν καπιταλισμό και ή έξελιξη τού τελευταίου σέ ίμπεριαλισμό πού συντελέστηκε μέσα σέ έξαιρετικά μικρό χρονικό διάστημα. Γιά τό λόγο αύτό, τό ρωσικό χρηματιστικό κεφάλαιο ήταν άπό τή μία πλευρά έποικοδόμημα πάνω σέ ένα νεαρό άναπτυσσόμενο γρήγορα καπιταλισμό και άπό τήν άλλη τημήα μιας οίκονομίας πολλών κοινωνικών συστημάτων, στήν όποια διατηρούνταν σταθερά (και σέ

δρισμένες περιοχές κυριαρχούσαν) προκαπιταλιστικές και πρώμιες καπιταλιστικές σχέσεις. Άπο έδω πηγάζει και δη ίδιαίτερα περίπλοκος χαρακτήρας τής κοινωνικής δομής, ή συνύφανση τών διάφορων τύπων κοινωνικού άνταγωνισμού και δη δξενσή τους στό βαθμό πού άναπτυσσόταν δη κυρίαρχος καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, 2) ή δημεση σύνδεση τών μονοπωλίων τού νεώτατου καπιταλισμού και τών μονοπωλίων τής φεουδαρχικής έποχης. Ή υπάρξη μιας έκτεταμένης κρατικής οίκονομίας πού άναπτυχθηκε πολύ πρός τό τέλος τού 19ου αι., δημιας και δη παραδοσιακή ρύθμιση δηλων τών σφαιρών τής κοινωνικο - οίκονομικής ζωής, έδωσαν τή δυνατότητα στήν άπολυταρχία δχι μόνο νά προσαρμοστεί στήν άστικη έξελιξη άλλα και νά προσαρμόσει, ώς ένα βαθμό, τήν άστικη έξελιξη στής άναγκες τής δουλοπαροικίας και ειδικά στήν άναγκη τής διατήρησης τού συστήματος τής φεουδαρχικής γαιοκτησίας (latifundia) και τής έξουσίας τών εύγενων γαιοκτημόνων, 3) ή συνεχίζομενη στής συνθήκες τού ίμπεριαλισμού δηνοδος τού καπιταλισμού. Ή οίκονομική κατάκτηση τής αύτοκρατορίας άπό τό χρηματιστικό κεφάλαιο, κυρίως μέ μεθόδους άποικιακής έκμετάλλευσης, πού είναι χαρακτηριστικές μέ τό στρατιωτικό - φεουδαρχικό ίμπεριαλισμό, δηιομορφία πού δέσμωνται στής κύριες σφαίρες έξαγωγής κεφαλαίου. Τό γεγονός αύτό έδηγει τό ίδιαίτερο ένδιαφέρον τής οίκονομικής όλιγαρχίας και τών κυβερνήσεων τών άναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών, νά διατηρήσουν τήν άπολυταρχική διακυβέρνηση στή Ρωσία, έστω και μέ μερικές μεταρρυθμίσεις. Όλες μαζί αύτές οι ίδιομορφίες καθόρισαν τήν ιστορική θέση τής Ρωσίας, σάν μια χώρα πού έγκυμονται στήν κοινωνική έπανασταση στής άρχες τού 20ού αι. και πού ή έπανασταση αύτή είχε πολλά ριζικά νέα στοιχεία, σέ σύγκριση μέ τής έπαναστασεων τού παρελθόντος.

Ότιως και στής δλεις χώρες, έτσι και καί τή μετάβαση στό ίμπεριαλισμό ήταν τό ύψηλο έπίπεδο συγκέντρωσης τής παραγωγής. Ωστόσο, στή Ρωσία ύπηρχαν δύο μορφές συγκέντρωσης: ή κυρίως καπιταλιστική συγκέντρωση, πού συνδέονταν μέ τήν πρόδο τής τεχνικής (νέοι κλάδοι τής βιομηχανίας και νέες βιομηχανικές περιοχές) και ή συγκέντρωση πού δημιουργήθηκε άπό τήν ήμιφεουδαρχική δομή τής βιομηχανίας (π.χ. στά Ούραλια). Τό γεγονός άτι η Ρωσία, και γενικά άπό τή φτηνή τιμή τής έργατικής δύναμης πού δημιεύτηκαν στόν άργοτικό ύπερηληθυσμό. Ή «φυσιολογική» διαδικασία τής έμφανσης τών μονοπωλίων, έπιταχύνθηκε μέ τήν πολιτική τής έπιβολης τού καπιταλισμού άπό τά πάνω, άπό τή συγκέντρωση τής κρατικής ζήτησης και τήν δημεση κρατική ύποστηριξη, πού ύπηρε ίδιαίτερα έντονη στά τέλη τού 19ου και τίς άρχες τού 20ού αι. Στήν πορεία τής δημιουργίας τού μονοπωλιακού συστήματος διακρίνονται τρία στάδια: 1) χαρακτηριστικό τού άρχικου στάδιου (στής δεκαετίες τού 1880 και τού 1890) άποτελούσαν οι προσωρινές συμφωνίες και τά συνδικάτα σέ βιομηχανικούς κλάδους πού συνδέονταν μέ σιδηροδρομικές κατασκευές χρηματοδοτούμενες άπό τό κράτος, δημιας έπι-

σης σέ κλάδους πού βρίσκονταν κάτω από τόν έλεγχο τής κυβέρνησης (ὅπως τά μονοπώλια ζάχαρης καί πετρελαίου), 2) στή διάρκεια τοῦ δεύτερου σταδίου (πρώτη δεκαετία τοῦ 20οῦ α.), ή παγκόσμια κρίση καί ή ύφεση πού έπακολούθησε, έπιπλαναν τή δημιουργία μεγάλων ίσχυρων συνδικάτων (ὅπως π.χ. τῶν «Προνταμέτα», «Προντουγκάλ», «Προτραβαγκόν» καί τό συνδικάτο σιδηροδρομικών έργασιών). Έκτός από τή μονοπώληση τῶν κρατικῶν παραγγελιῶν – ίδιαιτέρα αύτῶν πού άφοροῦσαν τούς σιδηρόδρομους – διεξαγόταν πάλη καί γιά τό μοίρασμα τῆς «άνοικτῆς» άγορᾶς, 3) τό τρίτο στάδιο, πού είναι περίοδος τῆς μεγαλύτερης έπεκτασης καί αύξησης τῆς μονοπωλιακῆς δύναμης, συνδέοταν μέ τή βιομηχανική δύναδο τῶν χρόνων 1910 - 13. Τό 1914 υπήρχαν περίπου 150 συνδικάτα καί καρτέλ, πού άγκαλιαζαν ούσιαστικά δλους τούς κλάδους τῆς μεγάλης βιομηχανίας, συμπεριλαμβανόμενου καί τημήματος τῆς μεγαλύτερης από δλες, τῆς κλωστοϋφαντουργικῆς βιομηχανίας. Αύτη δύμα ή βιομηχανία διακρίνοταν από πατριαρχικές μορφές ίδιοκτησίας καί χρηματοδότησης (άπο τίς ντόπιες τράπεζες τῆς Μόσχας), γι' αὐτό καί συνέχισε νά κατέχει ίδιαιτέρη θέση στό ρωσικό καπιταλιστικό σύστημα. «Ένα νέο στοιχεῖο ἀποτελεῖ ή δημιουργία μονοπώλιων ἀνώτερου τύπου. Τά νέα μονοπώλια έπεκταθήκαν ἀρκετά, κυρίως στή Βαριά βιομηχανία, καί δέν ἀποτελοῦσαν πιά μεμονωμένα φαινόμενα όπως ἦταν τά τράστ πετρελαίων πού είχαν ἐμφανιστεί νωρίς, στά τέλη τοῦ 19ου καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αι. Ήστόσο, ή σφαίρα πού έλεγχόταν από τά μονοπώλια ἦταν συγκριτικά περιορισμένη καί δέν περιλαμβανε ἔνα τημήμα τῆς μεγάλης βιομηχανίας, ἔνα σημαντικό τημήμα τῆς μεσαίας καί μικρῆς βιομηχανίας καί ἔνα μεγάλο ἀριθμό μικρῶν παραγωγῶν. Τό 1913, οι μή ἑταϊρικές βιοτεχνικές ἐπιχειρήσεις είχαν πάγια κεφάλαια ὑψους 1,3 δισεκ. ρουβλίων, ἐνώ οι ἑταϊρείες διέθεταν πάγια κεφάλαια ὑψους 2,8 δισεκ. ρουβλίων.

‘Η δημιουργία τού χρηματιστικού κεφαλαίου προχώρησε άλματωδώς στή Ρωσία. Οι τράπεζες μετοχικού κεφαλαίου, πού διαδραμάτιζαν δευτερεύοντα ρόλο στό πιστωτικό σύστημα ώς τίς άρχες τῆς δεκαετίας τοῦ 1880, έγιναν στό τέλος τοῦ 19ου αι. μία σχετικά μεγάλη και έξαιρετικά συγκεντρωτική δύναμη. ‘Η βιομηχανική άνοδος τῆς δεκαετίας τοῦ 1890 προσέλκυσε τίς τράπεζες έταιρικού κεφαλαίου στέ έπιχειρηματικές δραστηριότητες, άλλα ή σύνδεση άναμεσα στίς τράπεζες και τή βιομηχανία παρέμεινε άδυντη. Στίς άρχες τοῦ 20ού αι. σημειώθηκε στροφή. ‘Η σημαντική αύξηση τῆς δύναμης τῶν τραπεζών (οι πάγιοι πόροι τους τετραπλασιάστηκαν άναμεσα στά 1900 καί στό 1914 καί σημειώθηκε παραπέρα συγκέντρωση τού κεφαλαίου) καί ή νέα ξεφαση πού δόθηκε άπό τίς βασικές τράπεζες τῆς Πετρούπολης στή χρηματοδότηση τῆς βιομηχανίας, είχαν σάν άποτέλεσμα τή δημιουργία γνήσιων τραπεζικῶν μονοπωλίων, παρόλο που διατηρούσαν θρισμένα χαρακτηριστικά τῆς πρώιμης καπιταλιστικῆς περιόδου (ὅπως π.χ., τήν έμπορική δραστηριότητα). Βασική ίδιομορφία τῶν τραπεζικῶν μονοπωλίων στή Ρωσία ήταν ή στενή σύνδεσή τους μέ τίς κρατικές πιστώσεις. Τό 1914, άπό τά 4,5 δισεκ. ρούβλια πού άποτελούσαν τό ένεργητικό τῶν μετοχικῶν τραπεζών, τό 1 δισεκ. περίπου άνηκε στούς λογαριασμούς τού ύπουργειού Οικονομικῶν καί τῆς Κρατικῆς Τράπεζας.

‘Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ἔδωσε μιά

ζωηρή άθηση στο συνδυασμό τής παραγωγής και στή συγχώνευση τού βιομηχανικού μέτο τραπεζικό κεφάλαιο. Ιδιαίτερα ούσιωδη ήταν τά βήματα μετεξέλιξης τού ίδιωτικού καπιταλισμού και τού κρατικού καπιταλισμού σέ κρατικομονωπαλιακό καπιταλισμό, γεγονός πού είχε σάν άποτέλεσμα τή γοργή δημιουργία τής χρηματιστικής δολιγχράχιας, πού κατέλαβε ήγειτικές θέσεις στήν οίκονομία τής χώρας. Τό 1914 τό 12% (τό 1917 τό 18%) άλων τών μετοχικών έταιρειών (έκτος άπο τούς σιδηρόδρομους και τής τράπεζες), πού έλεγχαν τό 35% (τό 1917, τό 42%) τού πάγιου κεφαλαίου τής χώρας, άνηκαν σέ οίκονομικούς καπιταλιστικούς ιδιούλους έτερογενών έκμεταλλεύσεων πού συνδέονταν μέτις 8 μεγαλύτερες τράπεζες. Έπισης, τό μεγάλο έμποροβιομηχανικό κεφάλαιο, πού είχε θησαυρίσει άπο τής στρατιωτικές παραγγελίες, άπο τήν οξεία έλλειψη καταναλωτικών άγαθών και άπο τόν πληθωρισμό, έξελιχτηκε σέ βιομηχανικο - τραπεζιτικό κεφάλαιο (όπως π.χ. τά κονσέρν Σταχέγεφ, Βτόροφ, Γιαροσίνσκι κ.ά.) Ό ίμπεριαλισμός δημος, δέν είχε διαμορφωθεί τελείως, σέ πανρωσικό σύστημα, δην καταργήθηκε άπο τήν προλεταριακή έπονασταση.

‘Η ποι σημαντική ιδιομορφία τού ίμπεριαλισμού στή Ρωσία ήταν ή συνύπαρξη άνώτατων καπιταλιστικών μορφών και προκαπιταλιστικών δομών και είχε πολύ άντιφατικές συνέπειες. Τά κατάλοιπα τής δουλοπαροικίας στένευαν τή βάση για τήν άνάπτυξη τών μονοπλίων και ή κατοχή αποφασιστικών διοικητικών θέσεων άπό τούς γαιοκτήμονες έβλαπτε τά πολιτικά και νομικά συμφέροντα δόλων τών δόμαδων τής άστικης τάξης. Οι ίδιοι δημιας παράγοντες διευκόλυναν τήν έγκαθδρυση τής κυριαρχίας τού μεγάλου κεφαλαίου στήν έσωτερηκή ρωσική άγορά περιορίζοντας σταθερά και σέ μεγάλο βαθμό τή σφαίρα τού άνταγωνισμού. Έκτός άπό τήν έπιδραση τής οικονομικής πολιτικής, τόσο μέ τήν πλατιά, δσο και μέ τή στενή σημασία (προνόμια μιᾶς συγκριτική μικρῆς δόμαδας έπιχειρήσεων και τραπεζών, γραφειοκρατική *«ρύθμιση»* κάθε έπιχειρηματικής δραστηριότητας), υπήρχε και η ποι ένεργητική, δν και ξμεση, έπιδραση τής δουλοπαροικίας. Πάνω άπό δλα, πρός αυτή τήν κατεύθυνση έπενεργούσε δ πολύπλοκος μηχανισμός τής χρήσης και άναδιανομής τών έσωτερικών συσσωρεύσεων τής χώρας.

“Η σχετική άνεπάρκεια των συσσωρεύσεων αύτών έπιδεινώθηκε από τή διάθεση ένός μεγάλου μέρους τους πρός διάθεση του σαρισμού και τών γαιοκτήμονων: τά κρατικά δάνεια για μή παραγωγικές «γενικές άνάγκες» μαζί με τά ένυπόθηκα δάνεια άφαιρούσαν τό 70% τών πόρων τής χρηματαγοράς τό 1900 καί τό 68% τό 1914. «Ένα σημαντικό δάνειο δύσκολα ύπολογιζόμενο μέρος τών συσσωρεύσεων ήταν στά χέρια τού έμπορο - τοκογλυφικού κεφαλαίου, τό ύψηλο κέρδος τού διποίου προερχόταν, κατά κύριο λόγο, από τή δουλοπαροικία τής ήπαθρου. Γενική συνέπεια τής άναδιανομής αύτής τών έγχωριων συσσωρεύσεων ήταν ή περιστολή τής είσοροής κεφαλαίων στή βιομηχανία. Όστόσο, αύτές οι συνθήκες διευκόλυναν τά βιομηχανικά και τά τραπεζικά μονοπώλια, νά άναδιανείμουν πρός διάθεση τους τούς χρηματικούς πόρους. Έτσι, ή πραγματική δύναμη τού χρηματιστικού κεφαλαίου ήταν σημαντικά μεγαλύτερη από τήν παραγωγική του δύναμη, ένω οι ίδιαίτερες συνθήκες τού ήμφεουδαρχικού συστήματος δημιουργούσαν ίδιαίτερα μεγάλες εύκαιριες έκμετάλλευσης τού προλεταριά-

του καὶ τῶν μικρών παραγωγῶν. Αὐτό το «ρωσικό ύπερκέρδος» δπως τό χαρακτήριζε δέ Λένιν, καρπωνόταν ἀπό τό μεγάλο καὶ ἐν μέρει τό μεσαῖο κεφάλαιο (στό ίδιο, τόμ. 22, σ. 62). Πάντως, καὶ ἔδω τά συνδικάτα καὶ τά τράστα αἰδησαν σταθερά τό μερίδιο τους στά υπερκέρδη μέσω τῶν μονοπωλικών τιμῶν στά καύσιμα, στά μέταλλα καὶ σέ δλλες πρώτες ψλες, ἐνώ ἔνας ἐλάχιστος ἀριθμός τραπεζῶν, πού διέθεταν δίκτυο ύποκαταστημάτων καὶ μεσαζόντων πετύχαινε ἀκόμη καλύτερα ἀποτελέσματα, ύπαγορεύοντας τούς δικούς του δρους δανειοδήσης σέ ἔνα μεγάλο ἀριθμό ἀπό τίς καλούμενες «ἀνεξάρτητες» ἐπιχειρήσεις. «Ἔται, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις γιά τήν πρώιμη σήψη τῶν κορυφῶν τοῦ ρωσικοῦ καπιταλισμοῦ, ἐνώ ἀκόμη δέν είχε ώριμάσει ἡ ἀνάπτυξή του στό σύνολό της. Μέ αὐτό συνδέεται τό παράδοξο, ἀπό πρώτη δψη, γεγονός δτι ὁ ρωσικός Ἰμπεριαλισμός είχε ύπερβει τό χρηματιστικό κεφάλαιο τῶν προηγμένων χωρῶν. «Ἔται, ἀπό τά τέλη τοῦ 19ου αι., τά μονοπώλια στή Ρωσία ρύθμιζαν κατά κανόνα τήν παραγωγή, θέτοντας περιορισμούς ἡ ἀκόμα καὶ περιστέλλοντάς την ἀμεσα. Παρά τούς συγκριτικά ύψηλούς ρυθμούς ἀνάπτυξης στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αι., κυρίαρχη τάση ἦταν ἡ μονιμοποίηση καὶ ἔνταση τῆς καθυστέρησης τῆς χώρας, δχι μόνο σέ «καθαρά» φεουδαρχική βάση, ἀλλά καὶ σέ βάση μικτή, φεουδαρχική - μονοπωλιακή. Συγκεκριμένα, ἡ τάση αὐτή ύπαγορεύεται ἐπίσης ἀπό τούς ἔχης παράγοντες: 1) τήν ἀμεση συγχώνευση τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου μέ τό σύστημα τής φεουδαρχικής γαιοκτησίας. (Τό 1914, ἀπό τά 40 καὶ πλέον ἑκατομ. ντεσιατίνες - 43,6 ἑκατομ. ἑκτάρια - γῆς, πού ἦταν ύποθηκευμένη στίς τράπεζες ἀπό τούς γαιοκτήμονες, τά μισά ἀντιστοιχούσαν στό μερίδιο τῶν ιδιωτικῶν τραπεζῶν), 2) τήν ἔκταση τῆς προσωπικῆς συνένωσης τῶν ἀνώτερων στοιχείων τῆς τάξης τῶν εὐγενῶν καὶ τῆς κρατικῆς γραφειοκρατίας μέ τό μεγάλο κεφάλαιο, καὶ 3) τόν Ιδιάιτέρο χαρακτήρα τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητας τῶν γαιοκτημόνων - ἀστῶν, ἡ ὀποία ἀπό τή μία πλευρά δόδηγησε στήν ἔκταση τοῦ νοικοκυριοῦ τῶν γαιοκτημόνων καὶ ἐπιτάχυνε τήν κεφαλαιοκρατική ὀργάνωση τῆς γεωργίας, ἀκόμη καὶ τήν ἀνάπτυξη τῶν μονοπωλίων (δπως π.χ. ἡ βιομηχανία ζάχαρης) καὶ ἀπό τήν ἄλλη δημιούργησε πρόσθετες δυνατότητες γιά τήν ἐντατικοποίηση τῆς ύποχρεωτικῆς ἐργασίας πρός δφελος τοῦ γαιοκτήμονα καὶ τή ληστρική ἐκμετάλλευση τῶν κολίγων. Οι συνέπειες τῆς διείσδυσης τοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ στήν ἀποικιακή περιοχή τῆς Ρωσίκης Αύτοκρατορίας («Υπερκαυκασία καὶ Κεντρική Ασία») ἦταν γενικά παρόμοιες. Προωθώντας σέ μικρό Βαθμό τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων (έξορυξη ὀρυκτῶν πρώτων ύλων) καὶ τήν ἀνάπτυξη τῶν πρώιμων καπιταλιστικῶν σχέσεων, ἡ Ἰμπεριαλιστική διείσδυση ἐνίσχυσε κυρίως τήν ἐντατικοποίηση τῶν προκαπιταλιστικῶν μορφῶν καταπίεσης καὶ τίς ἀνιστόμεις ἀνταλλαγές. Αποτέλεσμα δλων αὐτῶν τῶν διαδικασιῶν, πού συντελέστηκαν σέ κλίμα ἐπαναστατικῆς ἀνδρού στή Ρωσία, ἦταν ἡ διαμόρφωση ἐνός τύπου ημιαστού γαιοκτήμονα καὶ καπιταλιστή, συντηρητικοῦ καὶ ἀργότερα μαχητικοῦ ἀντεπαναστάτη, πού συνδέοταν μέ τό δημόσιο ταμείο. Ό τύπος αὐτός ἐνσαρκώθηκε πιό ἔντονα ἀπό τούς 'Οκτωβριστές, ἐπεκτάθηκε δημαρχούς καὶ παρουσία του καὶ σέ πολλούς τομεῖς τῆς κοινωνικοπολιτικῆς καὶ ἐπιχειρηματικῆς ζωῆς (σέ συνέδρια βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων, σέ ἀντερ-

γατικές ένωσεις τών έργοδοτών, καί άκόμη πλατύτερα στά άγροτικά - καπιταλιστικά στοιχεία τής «ένωμένης άριστοκρατίας», στήν διπτηροσώπευση τής μεγαλοαστικής τάξης στό Συμβούλιο τοῦ Κράτους, στό συνασπισμό τών μαύρων έκαπονταρχιών καί άστων στήν Κρατική Δούμα). Παράλληλα, άναλογα μέ τήν αύξηση τής έπιπροσής τοῦ χρηματιστικού κεφαλαίου καί τής άστικής τάξης γενικά, διπλασιάστηκαν οι προσπάθειες έπιτευξης μιᾶς άνακατανομῆς τής πολιτικής έπιπροσής καί τής συμμετοχῆς στή διοίκηση πρός διέλεση τών φιλελεύθερων - μοναρχικών, τών συνταγματικών δημοκρατών (κανέτε) καί τής «προοδευτικής» πτέρυγας τής άντεπανάστασης. Οι προσπάθειες δημαρχών αύτές διέβλεπαν σέ ένα συμβιβασμό καί είχαν πολύ περιορισμένο χαρακτήρα λόγω τής άνυπερβλητης άντιθεσης μεταξύ δουλοπαροικίας καί άστικής έξελιξης καί, σέ άκόμα μεγαλύτερο βαθμό, λόγω τών πληγμάτων πού κατάφερε τό προλεταριάτο κατά τού φιλελεύθερισμού, στήν πάλη γιά τή γηγενούντού άπελευθερωτικού κινήματος. Αύτό, έξαλλου, έπιτάχυνε τήν δημεση προσέγγιση τών φιλελεύθερων μέ τό χρηματιστικό κεφαλαιού καί, ταυτόχρονα, μέ τήν άπολυταρχία καί τούς άντιδραστικούς γιασικτήμονες - τάση πού έκφραστηκε ίδεολογικά στά ρεύματα τών Στρούβες καί τού περιοδικού «Βέχι», πού κυριαρχούσαν στήν άστική τάξη μετά τό 1905. Τό κυριότερο συμπέρασμα είναι ότι ύπηρχε άντικειμενικά έπαναστατική κατάσταση στή Ρωσία κατά τήν έποχη τοῦ Ιμπεριαλισμού - «ήταν άδύνατο νά έπιλυθουν τά προβλήματα τής άστικής άλλαγης μέ τούς τρόπους καί τά μέσα πού χρησιμοποιούσαν ή κυβέρνηση καί οι έκμεταλλεύτριες τάξεις» (στό ίδιο, τόμ. 23, σ. 301).

Η άνάπτυξη τοῦ ρωσικού Ιμπεριαλισμού, πού ή έσωτερική πηγή του βρισκόταν στήσ οίκονομικές καί κοινωνικές άλλαγές στή Ρωσία μετά τή μεταρρύθμιση, άποτελούσε ταυτόχρονα μέρος μιᾶς παγκόσμιας διαδικασίας. Η μετάβαση στό μονοπώλιο έπιταχύνθηκε άπό τήν εισροή ξένου κεφαλαίου στούς βασικούς κλάδους τής βιομηχανίας (ίδιαίτερα στήν έξορυκτική καί στή μεταλλουργία τοῦ Νότου καί άλλοι). Έξαλλου, ο ρωσικός καπιταλισμός δέν μπρέσε νά άπορροφήσει τής ξένες έπενδυσεις, όπως έγινε στής ΗΠΑ. Ήστσοσ, ο ρόλος τοῦ διεθνούς κεφαλαίου στή Ρωσία δέν ήταν στό δίσοι μέ τό ρόλο του στήσ ήμισιοικακές χώρες. Στή Ρωσία τό διεθνές κεφαλαίο προσανατολίστηκε κυρίως στήν έσωτερική άγορά - κρατική καί ίδιωτική. Δέν έπιδίωξε ίδιαίτερα προνόμια, άλλα τά προνόμια τών άνωτερων στρωμάτων τοῦ ρωσικού κεφαλαίου. Θυγατρικές έταιρείες ξένων έπιχειρήσεων καί μονοπωλίων έγκαθιδρύθηκαν μόνο σέ μερικούς κλάδους τής βιομηχανίας (χημικών καί ήλεκτρικών ειδών). Στής περισσότερες περιπτώσεις, τό ξένο κεφαλαίο άνέπτυξε δραστηρίτητα μέ «ρωσικό» προσωπείο. Μετά τό 1905 οι μετοχικές τράπεζες τής Πετρούπολης άποτελεσαν τήν κύρια άδο διεύσδισης τοῦ ξένου κεφαλαίου στή χώρα. Κατά κανόνα οι τράπεζες αύτές, συνεργάζονταν άμεσα μέ διάφορα συγκροτήματα ξένου κεφαλαίου καί άκολουθούσαν άνεξάρτητη βιομηχανική πολιτική, κυρίως στά προπολεμικά χρόνια. Αντίστοιχα άλλαξε ό ρόλος τοῦ ξένου κεφαλαίου, άν καί τό μέγεθός του έμενε μάλλον σταθερό. Τό 1914 τό ύψος τοῦ ξένου κεφαλαίου ήταν 1,96 δισεκ. ρούβλια, δηλ. περισσότερο άπό τό ένα τρίτο άπο τό μετοχικό κεφαλαίο στή Ρωσία. Τελικά, τό ξένο κεφαλαίο στό σύνολο του

λειτούργησε σάν τημῆμα τοῦ ρωσικού καπιταλιστικού καί ίμπεριαλιστικού συστήματος καί σάν μία άπο τίς πιό σημαντικές οίκονομικές καί, ταυτόχρονα, πιό άντιδραστικές πολιτικά διμάδες τής μεγαλοαστικής τάξης στή Ρωσία. Ό πόλεμος έισήγαγε δρισμένα νέα στοιχεία, χωρίς πάντως νά άλλαξει αυτή τή γενική εικόνα. Τό γερμανικό κεφάλαιο παραμερίστηκε καί αύξηθηκε σημαντικά δ ρόλος τοῦ μεγάλου ρωσικού κεφαλαίου. Στό ίδιο διάστημα δημαρχών, ή μεγάλη οίκονομική έξασθένηση τής Ρωσίας καί ή καταστροφή αύξηση τοῦ έξωτερικού δημοσίου χρέους δημιουργήσαν τής προϋποθέσεις γιά τή μελλοντική άνανέωση τής έπεκτατικής δραστηριότητας τοῦ άμερικανικού κεφαλαίου καί τοῦ κεφαλαίου τών χωρών τής Άνταντ.

Τά ξένα δάνεια έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο, στήν άνελιξη τοῦ ρωσικού Ιμπεριαλισμού. Στά τέλη τοῦ 19ου αι., ή τσαρική Ρωσία χρωστούσε 4 δισεκ. ρούβλια καί τό 1913 τό έξωτερικό χρέος είχε άνεβει στά 5,4 - 5,6 δισεκ. ρούβλια (σύμφωνα μέ διάφορες έκτιμασεις). Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρέους (80% τό 1900 καί 65% τό 1914) προερχόταν άπό τά σιδηροδρομικά δάνεια, πού ήταν άμεσα ή καλυμένα κρατικά δάνεια. Ή παραγωγική σημασία τών δανείων αύτών ήταν σέ σημαντικό βαθμό σχετική, δχι μόνο γιατί μέ τή στενή έννοια οι κρατικοί σιδηροδρόμοι (τά δύο τρίτα δλου τοῦ σιδηροδρομικού συστήματος) δέν ήταν έπικερδεῖς ώς τά τελευταία χρόνια πρίν τόν πόλεμο, άλλα καί μέ τήν πλατύτερη έννοια. Ή μεγάλη άθηση πού δόθηκε σέ δλη τήν οίκονομία μέ τήν κατασκευή σιδηροδρόμων άντισταθμίστηκε άπό τήν ίδιομορφη φεουδαρχική υποανάπτυξη τών παραγωγικών δυνάμεων. Έπιπλέον, παρά τήν κολοσσιαία αύξηση τών φόρων, τό χρέος πού κληροδότησε ή έποχη τής μεταρρύθμισης δέν έγινε δυνατό νά μειωθεί λόγω τής κυβερνητικής σπατάλης, τών οίκονομικών πόρων σέ άντιδραστικά πολιτικά προγράμματα στό έσωτερικό καί σέ στρατιωτικούς τυχοδικισμούς τής κυβέρνησης στήσ άρχες τοῦ 20ου αι. Στήν πραγματικότητα, ή πληρωμή τών παλαιών δανείων άπαιτούσε νέα δάνεια. Τό ίσοζύγιο πληρωμών παρέμενε έλλειμματικό άκόμα καί μέ θετικό έμπορικο ίσοζύγιο (1911 - 1913). Τά δάνεια τοῦ 1906 καί τοῦ 1909 προσέδωσαν άνοικτά πολιτικό χαρακτήρα στό έξωτερικό χρέος, πού έγινε μέσο διατήρησης τής άπολυταρχίας καί καταπολέμησης τής έπαναστασης.

Μέ αύτό τό περίγραμμα συντελέστηκαν άλλαγές στήσ σχέσεις τής Ρωσίας μέ τούς πιστωτές της. Παρουσιάστηκε άνάγκη νά γίνονται παραχωρήσεις στόν οίκονομικό καί, άργότερα, στό στρατιωτικό - διπλωματικό τομέα (έξελιξη τής γαλλο - ρωσικής συμμαχίας). Παράλληλα, ο τσαρισμός ώς τό τέλος του διατήρησε τούς δικούς του Ιμπεριαλιστικούς σκοπούς, ειδικότερα στήν Ασία, όπου, έκτός άπό τά παραδοσιακά, χρησιμοποίησε καί νέα μέσα γιά τήν έπιτευξη τους (έκχωρησεις στούς σιδηροδρόμους καί τράπεζες, στήσ όποιες ή τσαρική κυβέρνηση διατηρούσε συνεργάτες κεφαλαίους). Επένδυση τής Μεγάλης Όκτωβριανής Σοσιαλιστικής Έπαναστασής, μέρη 1 - 2, Μ. - Λ., 1957. Τό μονωτιλάκι κεφάλαιο στή βιομηχανία πετρελαίου τής Ρωσίας, 1883 - 1914. Ντοκουμέντα, Μ. - Λ., 1961. Τό μονωτιλάκι στή μεταλλουργίκη βιομηχανία τής Ρωσίας, 1900 - 1917. Ντοκουμέντα, Μ. - Λ., 1963. Ταπερόβιτς Γκ., Συνδικάτα καί τράστ στήν προσαναστατική Ρωσία καί στή ΕΣΣΔ, 4η έκδ., Λ. 1927. Σιντόροφ Γ. Λ., Ή οίκονομική κατάσταση τής Ρωσίας στή χρόνια τοῦ Α' Παγκόσμιου Πολέμου, (1914 - 1917), Μ., 1960. Τοῦ ίδιου. Οι ιστορικές προϋποθέσεις τής Μεγάλης Όκτωβριανής Σοσιαλιστικής Έπαναστασής, Μ., 1970. Εβέντοφ Γ. Λ., Τό ζένα κεφαλάρια στή ρωσική βιομηχανία, Μ., 1931. Λιάτσενκο Π. Ι., Ή ιστορία τής έθνικης οίκονομίας τής ΕΣΣΔ, 4η έκδ., τ. 2, Μ., 1956. Στρουμίλια Σ., Γκ., Στατοπικό - οίκονομικό δοκίμιο, Μ., 1958. Μποβίκιος Β. Ι., Ή έμφάνηση τοῦ χρηματιστικού κεφαλαίου στή Ρωσία, Μ., 1967. Τοῦ ίδιου, Σχετικά μέ τό ρόλο τοῦ ξένου κεφαλαίου στή Ρωσία «Δελτίο Κρατικού Πανεπιστημίου τής Μόσχας», Σειρά 9, Ιστορία, 1964, No 1. Τσουκέρινος Α. Λ., Τό συνδικάτο «Προνταμέτ». Ιστορικό - οίκονομικό δοκίμιο, 1902 - Ίουλος 1914, Μ., 1959. Φουράνεκο Α. Α., Τό τράστ πετρελαίου καί ή διεθνής πολιτική, 1880 - 1918, Μ., Λ., 1965. Λαζερτσίφεβ Γ. Γ., Τό μονωτιλάκι κεφάλαιο στήν υφαντουργική βιομηχανία τής Ρωσίας (1900 - 1917), Μ., 1963. Ανάντις Μπ. Β., Ή Ρωσία καί τό διεθνές κεφαλαίο, 1897 - 1914, Λ., 1970. Σταύλος Κ. Φ., Ή ρωσικό Ιμπεριαλισμός καί ή άνάπτυξη τού στόλου στής παραμονές τοῦ Α' Παγκόσμιου Πολέμου

τήν οίκονομική έξαρθρωση καί τήν αύξηση τού έξωτερικού χρέους κατά 7,2 δισεκ. ρούβλια στή διάρκεια τοῦ πολέμου, συμπεριλαμβανόμενης καί τής αύξησης 2 δισεκ. ρούβλια στή διάρκεια τών λίγων μηνών, πού βρισκόταν στήν έχουσα ή άστική Προσωρινή Κυβέρνηση. Τόν Όκτωβριο τοῦ 1917, ή άνάγκη τής άνατροπής τοῦ ρωσικού Ιμπεριαλισμού είχε γίνει τόσο έπιτακτική, ώστε δέν ύπηρχε δλλος τρόπος άποσύβησης τής έθνικής καταστροφής.

Τό σημαντικότερο άποτέλεσμα τής άνάπτυξης τοῦ Ιμπεριαλισμού στή Ρωσία ήταν οι βαθιές άλλαγές στή δομή τών κοινωνικών τάξεων καί στόν άπελευθερωτικό άγώνα. Τό βιομηχανικό προλεταριάτο αύξησε άριθμητικά τή δύναμη του καί ίδιαίτερα τό βάρος τοῦ κοινωνικού του ρόλου, πού καί ή ίδια ή γεωγραφική κατανομή του τό διαμόρφωνε σέ μια πανρωσική διεθνιστική δύναμη. Ή ορίμασε ή σύγκρουση άναμεσα στό προλεταριάτο καί τά ήμιτροπλεταριακά στρώματα τού χωριού άπο τή μιά πλευρά καί στήν άγροτική τάξη άπο τήν δλλη, ένων ή λύση τοῦ προβλήματος τής γῆς - τοῦ κύριου προβλήματος γιά δλη τήν άγροτια - άπαιτούσε δλλο καί πιό έπιτακτικά τήν έπαναστατική έφοδο κατά τής μεγάλης καπιταλιστικής ίδιοκτησίας. Σημειώθηκε προσέγγιση τοῦ άντιποικιακού καί άντιφεουδαρχικού άγώνα στής άστικας περιοχές τής Αύτοκρατορίας μέ τό γενικό ρωσικό πρόβλημα τής άπελευθερώσης τών παραγωγικών δυνάμεων άπο τό σύστημα τής δουλοπαροικίας, τό δοποίο είχε ταυτιστεί μέ τό άντιδραστικό κεφάλαιο πού λειτουργούσε μέ μονοπωλιακό περιβλήμα. Άναπτυχθηκαν άπο τή μιά πλευρά τά ίδιακα στοιχεία τά άπαραίτητα γιά τήν κοινωνικοποίηση τής μεγάλης παραγωγής καί τόν έλεγχο τής μικροαστικής οίκονομίας, καί ωρίμασε γρήγορα άπο τήν άλλη ή γεωτική τάξη, πού ήταν ίκανη νά βασιστεί στήν «τελευταία λέξη» τής παγκόσμιας οίκονομικής καί τεχνικής έξελιξης, πράγμα πού έκανε δυνατή καί άναγκαία τή συνένωση τών άστικών δημοκρατικών καθηκόντων, πού έγινε κληροδότησε τό παρελθόν, μέ τά νέα σοσιαλιστικά καθήκοντα σέ μια ένιαία έπαναστατική διαδικασία. Ό Όκτωβριος τοῦ 1917, πού έκανε πράξη αύτή τή δυνατότητα, τήν δύοια θεωρητικά είχε άνακαλύψει νωρίτερα δ λένιν, άνοιξε μιά νέα έποχη στήν ιστορία.

Βιβλιογραφία: Λένιν Β. Ι., *Άπαντα, 5η έκδ.* (βλ. Πληροφοριακό τόμο, μέρος 10, σελ. 57 - 61, 116, 160, 176, 197, 246). *Υλικό γιά τήν ίστορια τής ΕΣΣΔ* (συλλ. ντοκουμέντων), τ. 6. Μ., 1959. *Η οίκονομική κατάσταση τής Ρωσίας στής παραμονές τής Μεγάλης Όκτωβριανής Σοσιαλιστικής Έπαναστασής*, μέρη 1 - 2, Μ. - Λ., 1957. *Τό μονωτιλάκι κεφάλαιο στή βιομηχανία πετρελαίου τής Ρωσίας, 1883 - 1914*. Ντοκουμέντα, Μ. - Λ., 1961. *Τό μονωτιλάκι στή μεταλλουργίκη βιομηχανία τής Ρωσίας, 1900 - 1917*. Ντοκουμέντα, Μ. - Λ., 1963. *Ταπερόβιτς Γκ., Συνδικάτα καί τράστ στήν προσαναστατική Ρωσία καί στή ΕΣΣΔ, 4η έκδ.* Λ. 1927. *Σιντόροφ Γ. Λ., Ή οίκονομη κατάσταση τής Ρωσίας στή χρόνια τοῦ Α' Παγκόσμιου Πολέμου, (1914 - 1917)*, Μ., 1960. Τοῦ ίδιου. *Οι ιστορικές προϋποθέσεις τής Μεγάλης Όκτωβριανής Σοσιαλιστικής Έπαναστασής*, Μ., 1970. *Εβέντοφ Γ. Λ., Τό ζένα κεφαλάρια στή ρωσική βιομηχανία, Μ., 1931. Λιάτσενκο Π. Ι., Ή ιστορία τής έθνικης οίκονομίας τής ΕΣΣΔ, 4η έκδ., τ. 2, Μ., 1956.* Στρουμίλια Σ., Γκ., *Στατοπικό - οίκονομικό δοκίμιο*, Μ., 1958. Μποβίκιος Β. Ι., *Η έμφάνηση τοῦ χρηματιστικού κεφαλαίου στή Ρωσία*, Μ., 1967. Σταύλος Κ. Φ., *Ο ρωσικό Ιμπεριαλισμός καί ή άνάπτυξη τού στόλου στής παραμονές τοῦ Α' Παγκόσμιου Πολέμου*

(1906 - 1914), Μ., 1968. Βολομπούγεφ Π. Β., 'Η οικονομική πολιτική της Προσωρινής Κυβέρνησης', Μ., 1962. Γκέφετρ Μ. Γ., 'Η έλλειψη καυσίμων - πετρελαίου στη Ρωσία και ή οικονομική πολιτική της μοναρχίας στις 3 Ιουνίου, στη συλλ., 'Ιστορικά σπηλεώματα', τ. 83, Μ., 1969. Γιά τις ίδιωμαρφίες του ύπερισλασμού στη Ρωσία (συλλ. δρθρων), Μ., 1963, 'Ο Β. Ι. Λένιν για τήν κοινωνική δομή και τό πολιτικό καθεστώς τής καπιταλιστικής Ρωσίας (συλλ. δρθρων), Μ., 1970. Ταρνόφσκι Κ. Ν., 'Η σοβιετική ιστορογραφία του ρωσικού ύπερισλασμού', Μ., 1964.

М. Г. ГКЕФТЕП

«Ιμπεριαλισμός, άνώτατο στάδιο τού καπιταλισμού». Έργο του Β. Ι. Λένιν. Μέ τό έργο του αύτό δ. Β. Ι. Λένιν, πρώτος άπο τούς μαρξιστές, άποκάλυψε τήν οίκονομική καί πολιτική ούσια τού ίμπεριαλισμού – τού νέου σταδίου άνάπτυξης στο διποίο εισήλθε δ καπιταλισμός στις άρχες τού 20ου αιώνα. Τό έργο τού Λένιν είναι ή διμεστή συνέχεια καί ή παρέπερα άναπτυξη τού Κεφαλαίου τού Κ. Μάρξ, στό διποίο (ό Μάρξ) μελέτησε τόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, τίς καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής στήν έμφανση καί τήν άνάπτυξη τους, άνακάλυψε τό νόμο έξέλιξης τής άστικής κοινωνίας, άνέλυσε τίς άντιθέσεις τού καπιταλισμού καί διέδειξε έπιστημονικά τό άναπτφεύκο τής πτώσης του καί τής νίκης τού σοσιαλισμού. Σέ αύτό τό έργο του δ. Λένιν έβγαλε τά συμπεράσματα διπό τήν άνάπτυξη τού καπιταλισμού στό μισό τού αιώνα, πού μεσολάβησε διπό τήν έκδοση τού πρώτου τόμου τού Κεφαλαίου. Θεμελιώνοντας τήν άναλυσή του στούς νόμους τής καπιταλιστικής άνάπτυξης, πού άνακάλυψαν δ. Μάρξ καί δ. Ένγκελες, δ. Λένιν άπέδειξε διτί δ ίμπεριαλισμός είναι τό άνώτατο καί τελευταίο στάδιο τού καπιταλισμού, ή παραμονή τής σοσιαλιστικής έπανάστασης. Ή μελέτη τού ίμπεριαλισμού ήταν έπι πολλά χρόνια άναπτυσσαστο στοιχείο τού άγνων πού έκανε δ. Λένιν γιά τήν άνάπτυξη τού έπαναστατικού κινήματος στή Ρωσία καί τή διαμρόφωση μιᾶς έπαναστατικής γραμμής στό διεθνές έργατικό κίνημα. Τά νέα φαινόμενα στήν άνάπτυξη τού καπιταλισμού δ. Λένιν τά είχε έπισημάνει πολύ πρίν άπο τήν έναρξη τού Α' Παγκόσμιου Πολέμου τού 1914 - 18. Σέ άρκετά έργα του, πού γράφηκαν μεταξύ τού 1895 καί 1913 δ. Λένιν άποκάλυψε καί άνέλυσε τά νέα φαινόμενα πού χαρακτηρίζουν τήν έποχη τού ίμπεριαλισμού. Μεταξύ τών έργων αυτών είναι *Tό σχέδιο καί ή έρμηνεία τού Προγράμματος τού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (1895 - 96)*, *'Ο πόλεμος τής Κίνας (1900)*, *Τά διδάγματα διπό τήν κρίση (1901)*, *'Έσωτερική άναστακόπηση (1901)*, *Μαρξισμός καί άναθεωρητισμός (1908)*, *'Η συγκέντρωση τής παραγωγής στή Ρωσία (1912)*, *'Η αξζηση τού καπιταλιστικού πλούτου (1913)*, *'Η καθυστερημένη Εύρώπη καί ή πρωτοπόρα Άστια (1913)* καί *'Η Ιστορική μοίρα τής θεωρίας τού Κ. Μάρξ (1913)* κ.δ. Μέ τήν δόλπειρη μελέτη του μονωπαλισκού σταδίου άνάπτυξης τού καπιταλισμού, δ. Λένιν διαχολήθηκε διτάν άνέλυε τίς αίτίες τού Α' Παγκόσμιου Πολέμου 1914 - 18. Χωρίς αύτή τή μελέτη, θά ήταν άδύνατη ή σωστή καθοδήγηση τού έπαναστατικού κινήματος καί δ. έπιτυχης άγνωνας κατά τής ιδεολογίας τών ίμπεριαλιστικών άντιδραστικών κύκλων καί τής ρεφορμιστικής πολιτικής τού συμβιβασμού καί θά ήταν δινατό άνοιξει δ. δρόμος πρός τό σοσιαλισμό. Πιό έντατικά άρχισε νά μελετά δ. Λένιν τή βιβλιογραφία γιά τον ίμπεριαλισμό στά μέσα τού 1915, δαν ήταν στον Βέρνη τής Έλβετίας. Τήν περίοδο έκεινή άρχισε νά συντάσσει τούς πίνακες τής βιβλιογραφίας, νά έπειενοντας τά σχέδια τής μελέτης, νά έπι-

σημαίνει άποστάσματα καί νά κρατά σημειώσεις, νά συντάσσει περιλήψεις. Συνέχισε τό έργο του στή Ζυρίχη. Στά μέσα τού Νοεμβρίου τού 1915 τού έγινε πρόταση νά γράψει ένα βιβλίο μέ τίτλο 'Ο ρόλος τού χρηματιστικού κεφαλαίου στή σύγχρονη ζωή γιά τό νόμιμο έκδοτικο οίκο τής Πετρούπολης «Πάρους», πού είχε δργανώσει τήν έκδοση μάς σειρᾶς φυλλαδίων μέ τίτλο 'Η Εύρώπη κατά τή διάρκεια τού πολέμου'. Ο Λένιν δέχτηκε τήν πρόταση, μέ τήν άποφαση νά έκμεταλλευτεί τή δυνατότητα γιά νόμιμη δημοσίευση, έστω καί μέσα στά πλαίσια τής τσαρικής λογοκρισίας. 'Η προοπτική τής λογοκρισίας στήν ούσια προκαθόριζε καί τόν τρόπο παρουσίασης τής έργασίας. Στόν πρόλογο τής Σοβιετικής έκδοσης ('Απρίλιος 1917), δι' Λένιν προειδοποιούσε τόν άναγνώστη ότι τό έργο είχε γραφεί σέ αίσωπεια γλώσσα γιά νά περάσει άπο τήν τσαρική λογοκρισία. Ο συγγραφέας ήταν υποχρεωμένος δχι μόνο νά περιοριστεί στήν άποκλειστικά θεωρητική καί ειδικότερα στήν οίκονομική άναλυση, άλλα καί νά διατυπώσει τίς άπαράίτητες πολιτικές παρατηρήσεις μέ έξαιρετική προσοχή καί μέ ύπαινιγμούς. 'Η Λένιν 'σοσιαλισμός δέν υπάρχει πουθενά στό έργο, δκαν καί τό όλο περιεχόμενο τού βιβλίου άδηγει άμεσα τόν άναγνώστη στό χαρακτηρισμό τού Ιμπεριαλισμού σάν παραμονής τής σοσιαλιστικής έπανάστασης. Μέ τήν έπανέκδοση τού έργου στά γαλλικά καί στά γερμανικά τό 1920, δι' Λένιν υπενθύμιζε ξανά τό Ιστορικό τής έκδοσης τού έργου. Θεωρούσε ότι θά ήταν χρήσιμο γιά πολλούς κομμουνιστές τών καπιταλιστικών χωρών νά πεισθούν άπο τήν περίπτωση αύτού τού βιβλίου 'κιγιά τή δυνατότητα καί τήν άναγκη νά άξιοποιούνται άκομη καί τά έλαχιστα ύπολειμματα νομιμότητάς, πού άπομένουν άκομα γιά τούς κομμουνιστές, δς άποθέσουμε τής 'Άμερικης' ('Απαντα, 5η έκδ., τόμος 27, σελ. 303). Τό έργο τού Λένιν είναι ένα θαυμάσιο ύπόδειγμα έκμετάλλευσης τών νόμιμων δυνατοτήτων γιά τήν προπαγάνδηση τού μαρξισμού, χωρίς τήν παραμικρή ύποχωρηση σέ θέματα άρχων.

'Ο 'Ιμπεριαλισμός, άνώτατο στάδιο τού καπιταλισμού'. Ήταν προίδην ένός τεράστιου δγκου έπιστημονικής έπειζεργασίας καί έντατης έργασίας. 'Ο Λένιν μελέτησε βαθιά καί γενίκευσε ένα τεράστιο πλήθος άπο στοιχεία, πού χαρακτήριζαν τήν άνάπτυξη τών κοινωνικών σχέσεων σέ διάφορες χώρες τήν έποχη τού Ιμπεριαλισμού. Άνέλυσε πολύ ώλικο γιά τά πιό ποικίλα θέματα τής οίκονομιάς καί τής πολιτικής τού Ιμπεριαλισμού, τής τεχνολογίας, τής έσωτερικής καί ίδιατέρα τής διεθνούς πολιτικής, τής Ιστορίας, τής γεωγραφίας, τού έργατικού κινήματος, τού άποικιακού προβλήματος καί πολλών άλλων. 'Ο Λένιν έκανε κριτικές άναλύσεις έκαποτάδων βιβλίων, μονογραφιών, διατριβών, φυλλαδίων, άρθρων έπιθεωρήσεων καί έφημερίδων καί στατιστικών συλλογών, πού είχαν έκδοθεί σέ πολλές γλώσσες καί διάφορες χώρες. Προετοιμάζοντας τό έργο, δι' Λένιν έγραψε 15 τετράδια, πού στά σημείωσε μέ τά γράμματα τού έλληνικού άλφαβήτου άπο τό Α ώς τό Ο, καθώς καί τό τετράδιο «Μπρέιλσφορντ» (Brailsford) καί άλλα ώλικά. Οι προκαταρκτικές σημειώσεις γιά τό βιβλίο έκδόθηκαν, άργυτέρα, μέ τόν τίτλο Τετράδιο τού Ιμπεριαλισμού (συμπεριλήθηκαν στόν 280 τόμο τής 5ης έκδοσης τών Απάντων τού Β. Ι. Λένιν), άριθμούν περί τίς 800 σελίδες (περίπου 50 τυπογραφικά φύλλα) καί περιέχουν άποστάσματα άπο 148 βιβλία (106 γερμανικά, 23 γαλλικά, 17 άγγλι-

κά καί 2 σέ ρωσική μετάφραση) καί 232 δρ-θρα (206 γερμανικά, 13 γαλλικά καί 13 άγγλι-κά), πού δημοσεύτηκαν σέ 49 διάφορα πε-ριοδικά (34 γερμανικά, 7 γαλλικά καί 8 άγγλι-κά). Ο Λέων δέ συνήθζε νά άντιγράφει περι-κοπές από τα διάκι του βιβλία. Προτιμούσε νά ύπογραμμίζει στό κείμενο τά σημεία πού τόν ενδιέφεραν, νά σημειώνει στό περιθώριο καί νά σχηματίζει ένα ίδιομορφο πίνακα τοῦ υλι-κοῦ πού είχε έπισημάνει στό κείμενο.

‘Ο Λένιν’ ἄρχισε τή συγγραφή τοῦ βιβλίου στίς ἀρχές τοῦ 1916 καί τό τελείωσε τό καλοκαίρι τοῦ ὕδιου χρόνου. Λόγω τῆς ἔξαιρετικά περίπλοκης κατάστασης, πού είχε δημιουργηθεῖ μέ τόν ἰμπεριαλιστικό πόλεμο, ὅλη ἡ ἀλληλογραφία, σχετικά μέ τήν ἐκδοση τοῦ βιβλίου, διεξαγόταν γιά λόγους προφύλαξης, μέσω τοῦ Μ. Ν. Ποκρόφσκι, πού ζούσε στό Παρίσι καί είχε δεσμούς μέ τόν ἑκδοτικό οίκο. Στίς 19 Ιουνίου 1916 (παλαιό ἡμερολόγιο), ἔνα χειρόγραφο 198 σελίδων ταχυδρομήθηκε στόν Ποκρόφσκι, ἀλλά δέν ἔφασε στόν παραλίπητη, γιατί κατασχέθηκε ἀπό τίς γαλλικές στρατιωτικές ἀρχές. ‘Ἔτσι, ὁ Λένιν ἀναγκάστηκε νά στείλει ἔνα δεύτερο ἀντίγραφο – αὐτή τή φορά παράνομο – χωμένο στά βιβλιοδεπέμένα ἔξωφυλλα ἐνός γαλλικοῦ βιβλίου. Οι μενεσεβίκοι ὅμως διευθυντές τοῦ ἑκδοτικοῦ οίκου περιέκοψαν ἀπό τό χειρόγραφο μία ὀξεία κριτική γιά τούς Κάουστκι καὶ Μάρτοφ καί ἔκαναν διορθώσεις, πού δχι μόνο ἀλλοίωναν τό ἰδιόμορφο ὑφος τοῦ Λένιν, ἀλλά καί διέστρεφαν δρισμένα ἐπιστημονικά συμπεράσματα καί θέσεις. Λόγου χάρη, τόν ὅρο «μετεξέλιξη» (δηλ. τοῦ καπιταλισμοῦ σέ ἰμπεριαλισμό), πού χρησιμοποιούσε δό Λένιν, τόν ἀντικατέστησαν μέ τή λέξη «μετατροπή». Τήν ἔκφραση «ἀντιδραστικός χαρακτήρας», πού είχε χρησιμοποιηθεῖ ἀπό τόν Λένιν γιά τή Θεωρία τοῦ «ύπεριμπεριαλισμοῦ», τήν ἀντικατέστησαν μέ τής λέξεις «άναχρονιστικός χαρακτήρας» κ.ἄ. Ό Λένιν ὅταν ἐπέστρεψε στή Ρωσία, δέν είχε τή δυνατότητα νά ἀποκαταστήσει τό ἀρχικό κείμενο τοῦ χειρογράφου. Τό χειρόγραφο ἀποκαταστάθηκε καί ἑκδόθηκε μέ τή Σοβιετική ἔξουσία. Τό ἔργο ‘Ο ἰμπεριαλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ, προετοιμάστηκε γιά ἐκδοση τήν διοξει τοῦ 1917, ἀλλά κυκλοφόρησε τό Σεπτέμβριο μέ τόν τίτλο ‘Ιμπεριαλισμός, νεώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ’. Ἀπό τότε, σύμφωνα μέ τά στοιχεῖα τῆς 1ης Ἱανουαρίου 1917, είχε ἑκδοθεῖ στή Σοβιετική ‘Ἐνωση 237 φορές σέ 8.015.000 ἀντίτυπα συνολικά. Στό ἔξωτερικό είχε ἑκδοθεῖ 156 φορές σέ 30 χῶρες (σύμφωνα μέ τά στοιχεῖα τῆς 1ης Ἱανουαρίου 1969).

Ό ίμπεριαλισμός, άνωτα στάδιο του καπιταλισμού όποτελείται από έναν πρόλογο, από προλόγους στή γαλλική καί τή γερμανική έκδοση καί από τά έξις 10 κεφάλαια: 1) Συγκέντρωση τής παραγωγής και μονοπώλια, 2) Οι τράπεζες καί δένος τους ρόλος, 3) Χρηματιστικό κεφάλαιο και χρηματιστική διλιγαρχία, 4) Ή έξαγωγή κεφαλαίου, 5) Ή διανομή τού κόσμου μεταξύ τών καπιταλιστικών συνασπισμῶν, 6) Η διανομή τού κόσμου, μεταξύ τών μεγάλων δυνάμεων, 7) Ό ίμπεριαλισμός σάν ιδιαίτερο στάδιο του καπιταλισμού, 8) Ό παρασιτισμός καί ή σήψη τού καπιταλισμού, 9) Ή κριτική τού ίμπεριαλισμού, 10) Ή Ιστορική θέση τού ίμπεριαλισμού. Στά πρώτα 6 κεφάλαια δίνεται μία διόπλευρη έπιστημονική άνάλυση τής οικονομικής ούσιας τού ίμπεριαλισμού, δημιουργώντας έναν πρόλογο στην ιστορική έκδοση του ίμπεριαλισμού.

σμού καί ἀποδεικνύουν τήν ἀντεπιστημονικότητα τῶν ρεφορμιστικῶν καί τῶν ἀστικῶν - ἀπολογητικῶν θεωριῶν τοῦ ἡμεραιλισμοῦ (Τζ. Χόμπσον, Ρ. Χίλφερντνιγκ, Κ. Κάουτσκι κ.ἄ.). Ἀναλύεται ἐπίσης ἡ θέση τοῦ ἡμεραιλισμοῦ στήν ιστορία σάν παραμονῆς τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Τό ἔργο τοῦ Λένιν περιέχει μιά ἑκτεταμένη καί πολύπλευρη ἀνάλυση δύο τῶν βασικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἡμεραιλισμοῦ, πού εἶναι: 1) συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς καί τοῦ κεφαλαίου, πού φτάνει σέ τέτοια βαθμίδα ἀνάπτυξης, ὥστε δημιουργεῖ τά μονοπώλια, πού παιζουν κυρίαρχο ρόλο στήν οἰκονομική ζωή, 2) συγχώνευση τοῦ τραπεζικοῦ κεφαλαίου μέ το βιομηχανικό καί δημιουργία, πάνω σέ αὐτή τή βάση, τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου καί τῆς χρηματιστικῆς διλιγαρχίας, 3) ἡ ἔξαγωγή κεφαλαίου, ἀντίθετα ἀπό τήν ἔξαγωγή ἐμπορευμάτων, ἀποκτά ἔξαιρετικά σπουδαία σημασία, 4) σχηματίζονται οι διεθνεῖς μονοπωλιακές ἐνώσεις, πού μοιράζονται μεταξύ τους τόν κόσμο, καί 5) διλοκληρώνεται ἡ ἐδαφική διανομή τῆς γῆς ἀνάμεσα στίς κύριες καπιταλιστικές δυνάμεις. Μέ βάση αυτά τά χαρακτηριστικά τοῦ ἡμεραιλισμοῦ, δέ Λένιν ἔβγαλε τό συμπέρασμα: «Ἡμεραιλισμός είναι δι καπιταλισμός σέ ἑκείνο τό στάδιο τῆς ἀνάπτυξής του, ὅπου πιά ἔχει διαμορφωθεὶ ἡ κυριαρχία τῶν μονοπωλίων καί τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, ὅπου ἡ ἔξαγωγή κεφαλαίου ἔχει ἀποκτήσει πιά κυριαρχική σημασία, ὅπου ἔχει ἀρχίσει τό μοίρασμα τοῦ κόσμου μεταξύ τῶν διεθνῶν τράστ καί ἔχει συντελεστεῖ τό μοίρασμα δύον τῶν περιοχῶν τῆς γῆς μεταξύ τῶν μεγαλύτερων καπιταλιστικῶν χωρῶν» (στό ίδιο, σελ. 387).

Ο Λένιν ἀπέδειξε διτό τό ποιό χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ ἡμεραιλιστικοῦ σταδίου τοῦ καπιταλισμοῦ είναι ἡ κυριαρχία τῶν μονοπωλίων. Γ' αὐτό τό λόγο ἀρχίσει τή μελέτη γιά τόν ἡμεραιλισμό μέ μιά ἀνάλυση σχετικά μέ τή συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς καί τοῦ κεφαλαίου καί κατέληξε στό συμπέρασμα διτό ἡ συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς σέ ἔνα δρισμένο στάδιο τῆς ἀνάπτυξής της δόηγει κατευθείαν στά μονοπώλια. Ἄν χρειαστεῖ νά δώσουμε ἔναν δόσ το δυνατό πό λακκωνικό δρισμοῦ τοῦ ἡμεραιλισμοῦ, ἔγραφε δέ Λένιν, κτότε θά μπορούσαμε νά πούμε διτό δι τό ἡμεραιλισμός είναι τό μονοπωλιακό στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ» (στό ίδιο, σελ. 386). Ἡ κυριαρχία τῶν μονοπωλίων ἑκτείνεται σέ κρισιμους τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ὅπως είναι ἡ παραγωγή, ἡ ἀνταλλαγή καί ἡ κατανομή, οι ποιωτικές καί νομισματικές σχέσεις. Τά μονοπώλια κατακτοῦν τίς ἀγορές ἔξασφάλιστης πρώτων ύλων καί διάθεσης τῶν προϊόντων, καθώς καί τίς σφαίρες ἐπένδυσης κεφαλαίων. Ἐπιδιώκουν, ἐπίσης, νά συγκεντρώσουν διλοκληρωτικά στά χέρια τους τούς εἰδικευμένους ἐπιστήμονες καί εἰδικευμένη ἐργατική δύναμη. Γενικεύοντας μία τεράστια ιστορική πείρα, δέ Λένιν ἔρευνησε τόν πραγματικό δρόμο τής ἔξελιξης τοῦ καπιταλισμοῦ ἀπό τόν ἐλεύθερο ἀνταγωνισμό, μέσω τῆς συγκέντρωσης τῆς παραγωγῆς καί τοῦ κεφαλαίου, στήν ἐπικράτηση τῶν μονοπωλίων. Ἐπισήμανε τή συνταύτηση δύο ἀντίθετων μεταξύ τους ἀρχῶν, τοῦ μονοπωλίου καί τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ο Λένιν ἀποκάλυψε καί τεκμηρίωσε ἐπιστημονικά τό γεγονός, διτό ἡ ἀντικατάσταση τῆς κυριαρχίας τοῦ ἐλεύθερου ἀνταγωνισμοῦ ἀπό τήν κυριαρχία τῶν μονοπωλίων δόηγει στή μετάβαση τοῦ καπιταλισμοῦ στό ἀνώτατο καί τελευταῖο του στάδιο. Σέ αὐτό τό στάδιο, τά μονοπώλια ἀποκτοῦν κυριαρχική σημασία καί

γίνονται ἡ βάση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν. Ό Λένιν ἔγραφε: «ἡ γέννηση τῶν μονοπωλίων, ἀπό τή συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς είναι γενικά ἔνας κοινός καί βασικός νόμος τοῦ σύγχρονου σταδίου ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ» (στό ίδιο, σελ. 315).

Στίς συνθήκες τοῦ ἡμεραιλισμοῦ δένυνται στό ἐπακρο ἡ βασική ἀντίθεση τοῦ καπιταλισμοῦ, δηλ. ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν κοινωνικοῦ χαρακτήρα τῆς παραγωγῆς καί τήν ἀτομική καπιταλιστική ἰδιοποίηση, ἀνάμεσα στούς ἔργατες καί τήν ἀστική τάξη. Ό Λένιν ἀπέδειξε διτό ἡ ἀντίδραση, δ παρασιτισμός καί ἡ σήψη είναι χαρακτηριστικά τοῦ ἡμεραιλισμοῦ. Ό μονοπωλιακός καπιταλισμός ἐπιβάλλει τή δικτατορία του στήν κοινωνία καί ἐπιδιώκει νά καταπινέται τό ἐργατικό καί τό έθνικο - απελευθερωτικό κίνημα. ች πιό χαρακτηριστική ἐκδήλωση στής σήψης τοῦ καπιταλισμοῦ στίς σύγχρονες συνθήκες είναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μιλιταρισμοῦ καθώς καί ἡ ἐντεινόμενη στρατιωτικοποίηση τῆς οἰκονομίας τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν.

Ό Λένιν χαρακτήρισε τόν ἡμεραιλισμό σάν παγκόσμιο σύστημα ἀποικιακῆς καταπίεσης καί οἰκονομικῆς ἀφαίμαξης τῆς μεγάλης πλειονότητας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς ἀπό μία χούφτα ἡμεραιλιστικές χώρες. ች ἀνατροπή τοῦ καπιταλισμοῦ καί ἡ ἐπαναστατική μετάβαση στό σοσιαλισμό γίνονται ζωτικές ἀναγκαιότητες. Μέ τήν ἀνάλυση τῶν ἀντιθέσεων τοῦ καπιταλισμοῦ στό τελευταῖο του στάδιο, δέ Λένιν κατέληξε στό συμπέρασμα διτό δι τό ἡμεραιλισμός είναι ἡ παραμονή τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ 1920, δέ Λένιν ἔγραφε: «Ἄυτό ἔχει ἐπιβεβαιωθεὶ ἀπό τό 1917 σέ παγκόσμια κλίμακα (στό ίδιο, σελ. 308). Ό Λένιν ἀπέδειξε διτό ἡ ἀνισομέρεια τῆς οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ἀνάπτυξής τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν στό στάδιο τοῦ ἡμεραιλισμοῦ δόηγει στή χρονική διαφορά τῶν ἀπαναστάσεων στής διάφορες χώρες. Ἐπισήμανε διτό δι τό 1917 σέ παγκόσμια κλίμακα (στό ίδιο, σελ. 308). Ό Λένιν ἀπέδειξε διτό ἡ ἀνισομέρεια τῆς οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ἀνάπτυξής τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν στό στάδιο τοῦ ἡμεραιλισμοῦ είναι νά δημιουργησει διλοκληρωτικά τίς προϋποθέσεις γιά τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση καί γιά τή μετάβαση στό σοσιαλισμό. Μέ βάση τήν ἀνάλυση αὐτή τοῦ ἡμεραιλισμοῦ, δέ Λένιν διατύπωσε τή θεωρία γιά τή δυνατότητα τῆς νίκης τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀρχικά σέ μία μόνο καπιταλιστική χώρα.

Τό ἔργο τοῦ Λένιν, «Ὁ ἡμεραιλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀποτελεῖ ἔνα λενινιστικό στάδιο στήν ἀνάπτυξη τῆς μαρξιστικῆς οἰκονομικῆς θεωρίας. Τό βιβλίο αὐτό είναι ἔνα Ισχυρό ὄπλο στόν ἀγώνα κατά τῶν νεώτερων ἀστικῶν καί σοσιαλρεφορμιστικῶν «θεωριῶν» τοῦ «λαϊκοῦ καπιταλισμοῦ», τῶν διάφορων θεωριῶν τῆς «συγκλίσης» πού προπαγανδίζουν τήν ίδεα διτό δι τό καπιταλισμός καί δι κομμουνισμός ἀναπτύσσονται σέ συγκλίνουσες γραμμές πρός «ἔναν ἐνιαίο κόσμο» καί παγκόσμια «βιομηχανική κοινωνία», καί διλα.

Ἄπο τότε πού ἐκδόθηκε τό ἔργο τοῦ Λένιν, τό παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα ἔχει ύποστει βαθιές ἀλλαγές καί δ σύγχρονος καπιταλισμός ἔχει ἀποκτήσει κανονισμούς γνωρίσματα καί οι σύμφυτες ἀλιτευτικές ἀντίθεσεις του ἔχουν γίνει δξύτερες καί βαθύτερες. Ό χαρακτηρισμός πού ἔδωσε δ Λένιν γιά τόν ἡμεραιλισμό ἔχει πλήρως ἐπιβεβαιωθεὶ ἀπό δλη τήν πορεία τῆς ιστορίας. Άκρομα καί σήμερα τό ἔργο, «Ὁ ἡμεραιλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ, ἔχει τεράστια μεθολογική ἀξία γιά τόν καθορισμό τῆς στρατηγικῆς καί τῆς τα-

κτικῆς τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ κινήματος.

Βιβλιογραφία: Λένιν Β. Ι., «Ὁ ἡμεραιλισμός, δνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ», Απαντα, δη έκδ., τ. 27. Τετράδια γιά τόν ἡμεραιλισμό, στό ίδιο, τ. 28. Βλαντίμηρ Ιάντζ Λένιν, Βιογραφία, έκδ. 4η, Μ., 1970. Ιστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Σοβιετικής Ένωσης, τ. 2, Μ., 1966. Διεθνής σύσκεψη τών κομμουνιστικών καί ἐργατικών κομμάτων. Ντοκουμέντα ἔγραφα καί δλλα ύληκ, Μ., 1969. Πρακτικά τοῦ 20ού Συνεδρίου τοῦ ΚΚΣΕ, Μ., 1971.

M. M. ΒΑΣΣΕΡ